

ІВАН ЛУЧИШИН

На моєму життєвому шляху

ЦЮРІХ — МЮНХЕН 1978

ІВАН ЛУЧИШИН

На моєму життєвому шляху

ЦЮРІХ — МЮНХЕН 1978

Накладом М. Гордієвського
Printed in West Germany

ЗМІСТ

На моєму життєвому шляху . . .	5
На вічну пам'ять Ісаака Мазепи .	51
Хорони Боже від таких «приятелів» .	62
Про друзів-однодумців	64
Повідомлення ЦК УСП	75

НА МОЙОМУ ЖИТТЄВОМУ ШЛЯХУ

Автор цих рядків народився 26 червня 1895 р. в селі Грушатичі, віддаленому на 20 кілометрів на схід від колишньої австрійської військової твердині Перемишля. Батьки його — Анна і Василь Лучишин — селяни — хлібороби середньої заможности мали четверо дітей: найстаршу доньку Марію, двох синів — Стефана, що в наслідок нещасливого випадку став з малку інвалідом, і молодшого сина Івана та наймолодшу доньку Катерину. За вийнятком Івана всі вони залишилися працювати в своїй сільській господарці.

Іван з самого малку був непосидючим хлопцем, що завжди щось нового видумував. По закінченні сільської народної школи він не задовільнявся працею в сільському господарстві. Зразу зацікавився столярством, сам зробив собі столярський варстат і почав самотужки виробляти всякі домашні меблі, столики й крісла та всякі забавки. Що тільки побачив, те пробував виробляти. Так ось був на одному весіллі і захопився скрипкою, яку зразу спробував самому зробити. Одного разу був з батьком у водному млині і зразу ж почав дома самотужки робити маленьке водне коло на потічку батькового поля, яке по якомусь часі почало, на велику радість дітей і дорослих, обертатися довкола своєї осі. — Ця радість не тривала довго, бо хтось із зловних людей одної ночі забрав те водне коло...

До місцевого пароха о. М. Коцюби в Грушатичах приїхав інструктор до його дітей — студент Михайло Чорняк, який зразу ж зачав намовляти батька Івана післати свого сина на науку до української гімназії в Перемишлі. І ось в 1910 році Іван Лучишин здав вступ-

ний іспит до 1-ої класи гімназії й вчився в ній, як відзначаючий учень, аж до початку війни 1914 р.

Як тільки почали виявлятися перші ознаки загрози війни з боку Росії, серед учнів української гімназії почався масовий рух голошення добровольців до військової служби в рядах Українських Січових Стрільців, щоб стати в обороні України. Одним з перших добровольців зголосився і я. Моє зголошення прийняв гімназійний учитель Любович, побажавши мені щастя і успіхів.

Масовий вплив зголошень українських добровольців перелякав впливову польську військову адміністрацію, яка почала ставити всякі можливі перешкоди. Наприклад, мене замість українського добровольця, покликаного до австрійського війська шляхом примусової мобілізації і приділено до 10-го піхотного полку та зразу ж вивезено до містечка Тототоварош на Угорщині. Там я відбував рекрутський вишкіл, аж у кінці доставлено мене до лікарської комісії, яка мене несподівано звільнила з військової служби, мовляв, до нового покликання.

Я поїхав до Галичини, до рідного села Грушатичі. Мої батьки прийняли мене з радістю і розповідали мені про різні несподівані звірства мадярських військових частин, вчинені на невинному українському цивільному населенні під закидом йому «русофільства», що його провокативно підшпигувала польська пропаганда. — Небаром село й довкілля зайняло російське військо. Українська людність ставилася з великим недовірам до московських окупантів і назагал боялася їх.

Мимоволі прийшлося і мені стрінутися з російськими окупантами. Хтось доповів їм, що я був покликаний до австрійського війська, і це насторожило їх, мовляв, я є воєнно зобов'язаний. Знайшовся між ними добродушний українець, який сказав мені отверто, що російська влада може мене кожної хвили насильно вивезти на Сибір, якщо я сам залишуся тут, у фронтовій по-

лосі. На моє запитання, що мав би я робити, щоб уникнути арештування, була порада: самому добровільно виїхати в Україну, як це, мовляв, масово роблять багато Галичан.

Довго я задумувався над цим. У кінці таки рішився піти новим шляхом.

На нових обріях

Поїхав я навмання до Києва, де мав щастя випадково стрінути молодого українця, студента київської політехніки — Петра Котова, який зразу зацікавився мною, довідавшись, що я учень української гімназії. Він порадив мені поїхати до Катеринослава і подав адресу його батька А. Котова, постійного мешканця того міста. — При цій нагоді я познайомився з його дружиною — українською письменницею Оленою Журливою та її батьком, пенсіонованим учителем. Всі вони говорили гарною українською мовою.

Одержавши супровідного листа до батька в Катеринославі, я поїхав туди. — По дорозі всюди чув я тільки російську мову, і це мене дуже пригнічувало, що моя вимріяна Україна так засмічена московщиною.

Знову нові несподіванки

Катеринослав, що його Петро Котов кілька разів називав Січеславом, виявився великим гарним промисловим містом. Ледви знайшов я дім А. Котова. Господар, прочитавши листа від сина, прийняв мене з радістю. Познайомив мене зі своєю жінкою, яка говорила російською мовою, та з своїми доньками — Катрею і молодшою її сестрою і з сином Євгеном, які всі розмовляли чистою українською мовою. Я там замешкав.

Старий Котов був давнім українським громадсько-політичним діячем, переслідуваним за молоду російсь-

кою владою за його революційну діяльність. На старість літ російська влада залишила його в спокої.

На другий день почали ми говорити про мою заробітну працю. За порадою старого Котова я зголосився до директора Комерційної школи — Антона Синявського, який шукав когось на сторожа своєї школи.

Директор прийняв мене з великим зацікавленням моєю особою. Говорив зі мною гарною українською мовою. Довідавшись, що я недавній учень української гімназії, запитав мене, чи я не хотів би стати учнем його Комерційної школи. Цей запит мене просто заскочив, бо російська школа була для мене зовсім чужою, хочби цим, що я зовсім не знав викладової російської мови.

Не дискутуючи більше зі мною, директор запровадив мене до салі учительського збору і сказав: «господа, проегзаменуйте етого молодого человека», і пішов, за лишивши мене в учительській салі.

Учителі обступили мене й почали з гумором мене допитувати, де й чого я вчився, яких саме предметів: математики, мов, літератури, історії і т. п. На моє здивування знайшлися учителі, які почали говорити зі мною гарною українською мовою, між ними високий гарний учитель Євген Вировий, пізніше мені відомий, як щирий український патріот.

Допитували мене вчителі комерційної школи ще й наступного дня. Після того покликав мене директор на заключну розмову і сказав мені, що я умовно прийнятий до 5-ої класи його семикласової комерційної школи, з тим, що маю продовж одного шкільного року здати доповнюючі іспити з російської мови й літератури та й інших предметів, що їх я не проходив в гімназії.

Після того директор Синявський представив мене пані Пархоменко, яка прийшла до нього просити його рекомендувати їй домашнього інструктора для її сина, учня комерційної школи, і для її двох доньок, учениць жіночої гімназії. Пані Пархоменко запропонувала мені

мешкання в її домі з повним утриманням. Я зараз поїхав з нею до її гарного дому, що містився при головній вулиці міста — Катерининському проспекті. — Словом, усе склалося для мене, немов, у якійсь гарній байці.

Я познайомився з паном Пархоменком, головою родини, і всіми членами родини. Познайомлено мене також з домашньою вчителькою французької мови, спровадженою спеціально із Швейцарії. Для мене приділено окрему кімнату і забезпечено повним комфортом.

Єдина для мене трудність була російська мова, якою говорила вся родина і тим самим мене змушувала з великим трудом пристосовуватися до нової русифікованої обстановки.

Назагал уся родина Пархоменків належала до можливих людей. — До моїх обов'язків, як домашнього інструктора, було ознайомлюватися з кожночасними задачами, особливо з математики й фізики комерційної школи, як також жіночої гімназії і допомагати учням Пархоменків опанувати ці предмети. — За деякий час я почувався в домі Пархоменків, як у себе в хаті. І вся родина ставилася до мене зовсім приязно.

1915 рік пройшов незаметно. До кінця того року я вже встиг досягти значних успіхів у шкільній науці. В літі 1916 р. я рішив перескочити одну класу, тобто здати іспити з усіх предметів 6-ої класи і по вакаціях вступити до останньої, тобто 7-ої класи комерційної школи. Мої учителі — українці — мої приятелі спочатку відраджували мені це робити, але потім погодилися з цим. — І справді мені пощастило виконати цей мій сміливий плян та в літі 1917 р. я закінчив з відзначенням цілу комерційну школу і вступив до високої школи. — Гірничого Інституту в Катеринославі.

Нагромаджені революційні сили Росії змусили в березні 1917 р. російського царя зректися своєї деспотичної влади, що її замінено республіканським ладом.

Для всіх поневолених неросійських народів, в тому й України настала можливість з успіхом боротися за свою національну свободу.

Ця революція застала мене, як уже було сказане, в Катеринославі, зрусифікованому губерніяльному місті. Такий сумний стан існував зрештою й в усіх інших містах України.

Яке було тоді становище в Україні, про це згадує, наприклад, тодішній наочний свідок — Ісаак Мазепа в своїй трьох-томовій книжці *«Україна в вогні і бурі революції»*. На стор. 7, том перший, пише:

«Історичні обставини так склалися, що революція на Україні вибухла в умовах надзвичайно несприятливих для вільного та незалежного від російських впливів розвитку українських визвольних змагань. Двохсотлітня московська неволя скалічила український народ: знищила його нормальну соціальну будову, підпорядковувала широкі українські маси культурним, господарським і політичним впливам російського суспільства, створила з українського народу сиру етнографічну масу неусвідомлених і неорганізованих робітників і селян. Русифікаційна політика царської Росії була причиною того, що міста на Україні, а з ними й всі вищі верстви українського суспільства, як і верхи українського робітництва зденаціоналізувалися. За незначними винятками вони стали чужі, неукраїнські. Школи для української людности були тільки з російською мовою. Вся маса інтелігенції: урядовці, учителі, лікарі, адвокати і т. п. складалися переважно з росіян, жидів та з помосковцених «ма-

лоросів». Торговля і промисел були в неукраїнських руках. Коли до цього додати, що й грамотність на Україні була нижча навіть, як в корінній Росії (наприклад за переписом 1897 р. по цілій європейській Росії, в тім числі на Україні, було грамотних лише 21%, тоді як у трьох прибалтійських губерніях, з яких потім повстали незалежні Естонія й Латвія, 71—80%, а в Фінляндії 81%, то фактично на Україні на передодні революції панував «русский дух» і майже не було помітно проявів якогобудь ширшого масового національного руху».

І в самому Катеринославі, губерніяльному місті з 200 тисяч людности було активних українців зникаюче мала кількість. Наприклад, Ісаак Мазепа, що працював шляхом мобілізації агрономом в губерніяльному уряді постачання армії, і його дружина д-р Наталія Мазепа, працювала в Бактеріологічному Інституті в Катеринославі. — Окреме становище визначного українського інтелектуала займав в Катеринославі директор Дніпровського Історичного Музею — проф. Дмитро Яворницький. — Громадсько-політичними активістами були проф. Василь Біднов, дир. А. Синявський, П. Єфремів, І. Труба, Є. Вировий, І. Рудичів, М. Федорів — проф. Гірничного Інституту, українські соціал-демократи, крім Ісака Мазепа і П. Феденка були Хв. Дубовий — урядовець залізниці, Д. Лисиченко, Ілько Вирва, Іван Романченко — діяч Мануйлівської «Просвіти», П. Щукін і Данило Петрівський — визначний диригент українського хору, та Микола й Гаврило Горобці, що пізніше були головними організаторами і провідниками Вільного Козацтва, та інші. — На велику губернію Катеринославщину з кількома мліонами людности — це було дуже мало умових працівників. — Це була капля в морі!

Про малу національну свідомість українського народу свідчить факт, що голова Української Центральної Ради — проф. Михайло Грушевський уважав за необхідне видати й масово розповсюдити популярну брошуру під заголовком: «Хто такі українці і чого вони хочуть?». Та брошура причинилася до значного поширення української національної свідомості серед широких народніх мас в Україні. —

Перший мій виступ в початках революції, в якій відбулася перша явна демонстрація революційної демократії в Катеринославі, з першою організованою участю також українців.

Коло Гірничого Інституту в Катеринославі пишався величавий пам'ятник в честь цариці Катерини II. Коло того пам'ятника зібрався великий натовп народу, в тому числі маса вояків, що почали вдивлятися в той пам'ятник, тоді я й інші студенти-українці почали пояснювати людям, хто була та «Катерина». — Вона ж не сміє тут гордо стояти, коли вже скинули царя!!! Геть її!

Ми в мить роздобули грубі шнури, закинули на шию цариці і солдати почали тягнути, аж доки з тяжким трудом стягнули ту «сучу дочку» на землю...

— Авторів цих рядків прийшлося дуже часто виступати в часі революції на різних масових вічах, на яких виступали противники так званого українського сепаратизму — москалі й «малороси», що навіть гасло автономії України в рямцях Росії п'янували як «зраду революції», мовляв, навіщо відділятися від «свабодной Росії»...

На одному такому вічу в Катеринославі мав я майже годинну промову про злочинні кривди, заподіяні українському народові російським режимом, та про потребу встановлення в Україні окремого культурного, господарського і політичного самоуправління українського народу, щоб він нарешті сам став господарем на своїй

землі, присутня більшість слухачів вислухала з великою увагою, не дивлячись на злосливі вигуки різних московських шовіністів. Після цього мого виступу почалася бурхлива дискусія. Більшість слухачів висловлювала свою згоду з моїми висновками. Один гарний з виду українець, що нагадував справжнього нащадка українських запорожців, ствердив, що йому дуже подобалася моя промова і закінчив свій виступ таким запитом: «Скажіть, будь ласка, коли ж до нас прийдуть ці українці?..»

Серед моїх російських опонентів настала радість: «ето вам настоящий ответ украинского народа на ваш сепаратизм»!!!

За такої тьми кромішньої у національній свідомості українських народних мас було неможливим зразу проголошувати гасло самостійности української держави. Бо в початках революції такого українського промовця могли російські «єдинці і неделімці» розірвати на шматки (що деколи й бувало), за глухої мовчанки несвідомої української народної маси.

В таких невідрадних обставинах в Україні слід уважати за величезний успіх провідників української революції, що змогли продовж короткого часу — від березня 1917 до 22 січня 1918 року від гасел автономії дійти до проголошення самостійности Української Народної Республіки!

Мої студії в Гірничому Інституті

В Гірничому Інституті в Катеринославі були два відділи: гірничий і гутничий. Я вибрав гірничий, тобто видобувну ділянку, з обов'язком студіювати геологію і працювати опісля інженером, організатором праці в копальнях вугілля, руди, чи в усяких інших рудних сховищах.

Науковий матеріал був досить обширний і треба б

пильно працювати, щоб продовж чотирьох років закінчити всі студії й одержати диплом інженера.

Назагал наука йшла мені досить легко. Але в часі революції і великих політичних змін в Україні треба було присвячувати багато часу для громадсько-політичної праці. Найперше прийшлося було працювати в окремій організації українського студентства — в Українській Студентській Громаді. З часом відбулося об'єднання студентської української молоді, що студіювала в Гірничому Інституті і в новоствореному університеті в Катеринославі. Тоді створено спільну Українську Студентську Громаду, що чисельно була всеж дуже малою.

З того часу я, на жаль, призабув багато імен. Пам'ятаю, що головою Студентської Громади був активний щирий українець — студент Лященко, який з часом подіями був змушений виїхати з Катеринослава. На його місце обрано мене головою Студентської Громади. До правління цієї студентської організації входили, як заступники голови, чи як члени, студенти Гірничого Інституту Нечипоренко, Микола Сокіл, мій давній товариш ще з середньої комерційної школи в Катеринославі, студентка університету Віра Шпаківська і Прися Горбач та інші, імена яких я, на жаль, призабув.

Із-за загального недостатку активних українців було майже неможливим зосереджуватися тільки на одній ділянці праці. Прийшлося часто міняти працю, що її накидала революційна хвиля. В Катеринославі часто мінялася влада, приходили несподівані зміни, то під видом банд Махна, то різного роду білогвардійців.

В Катеринославі був створений і діяв спеціальний Губерніяльний Комісаріят, адміністраційна влада губернії, головою якої був комендант Кондрашенко. В часі діяння цієї адміністраційної влади й мені прийшлося в ній працювати службовцем, з окремим завданням охороняти Комісаріят також зі зброєю від можливих несподіваних збройних нападів. Ми одержали окреме озброєння у виді вінтовок з патронами та робили час-

до-часу, крім нормальної бюрової праці, варту в околицях кругом комісаріату. Нераз приходило й до збройних сутичок.

**
*

В роках 1918—19 прийшлося мені поза студіями в Гірничому Інституті працювати ще вчителем у 1-ій українській гімназії в Катеринославі — Січеславі. Для підвищення педагогічних кваліфікацій я склав спеціальний педагогічний іспит перед окремою Педагогічною Комісією. З учительського складу цієї гімназії найкращі спомини залишила в моїй пам'яті учительська пара — професора Данила Верби і його дружини Людмили. — Ми залишилися сердечними приятелями й після того, коли їм пощастило виемігрувати в 1943 р. з большевицької неволі і від 1946 р. замешкати в Німеччині.

**
*

В 1920 р. я покинув Гірничий Інститут і почав учителювати в українській мішаній гімназії в Томаківці. Була це велика гімназія, обсаджена педагогічним персоналом з Галичини і східної України. Я викладав математику й фізику. Гімназія мала багато високо кваліфікованих сил, між якими особливо відзначалася учителька Віра Шпаківська, як велика українська ідеалістка.

**
*

Роки 1920 і 1921 були переломовими в житті Катеринославщини. Помало почали перемагати російська, то білогвардійська, то большевицька контрреволюції і життя для українських активістів стало щодалі неможливим, особливо, коли останні спроби в організації українського повстання в Катеринославщині увінчалися невдачею.

Я повернувся до Гірничого Інституту в Катеринославі, але вже не міг продовжувати своїх студій.

Аж осінню 1921 р. трапилася несподівана нагода: проголошено в місті повідомлення, що всі колишні емігранти з Австрії можуть повернутися назад до своїх країн походження.

Не задумуючися довго, рішив я виїхати з Катеринослава. Я приїхав до своїх батьків, як то кажуть, на півголий і босий, у своє рідне село Грушатичі нашої рідної Галичини, що, на жаль, тоді була під окупацією Польщі.

В порозумінні з повітовою кооперативною організацією в Перемишлі я зараз зайнявся організуванням українських кооператив в повіті, почавши від села Грушатичі і сусідніх сіл. Почала переслідувати мене польська влада і в кінці попав я в польську тюрму, в якій просидів три місяці. Тяжко було працювати й жити в умовах сваволі польської окупаційної адміністрації.

Аж у 1923 р. перейшов я нелегально польсько-чеський кордон і поступив студентом до Високої Гірничої Школи в Пшібрамі, щоб продовжувати свої студії гірничої інженерії, перервані в Гірничому Інституті в Катеринославі. Мені пощастило закінчити студії і одержати диплом інженера в 1926 р. Підчас студій був я членом місцевої української студентської громади «Каменярі» в Пшібрамі. Всім студентам-емігрантам чеське міністерство освіти ухвалило видавати студійні стипендії на повне вистачаюче їх утримання.

По закінченні студій працював я в чесько-моравських копальнях вугілля та поза-тим брав активну участь в українському громадському еміграційному житті аж до 1928 р.

В тому році вирішив я знову перейти нелегально чесько-польський кордон до Галичини. Поборовши різні труднощі з польською владою, яка в міжчасі позбавила мене польського громадянства (це рішення вважалося за якийсь час за неіснуюче). Я нарешті поселився у

Львові, де прийшлося мені працювати в різних ділянках життя.

Найперше одержав я працю в Головній Управі Українського Педагогічного Товариства «Рідна Школа» у Львові, на чолі якої стояв відомий педагог Ілля Кокорудз. Мені запропоновано зайнятися фаховим шкільництвом «Рідної Школи» у Львові. Були це: Українська Торговельна Школа середньо-шкільного рівня і доповнюючі вечірні школи для української ремісничої молоді, що проходила практичну науку різноманітного ремесла у різних майстрів-ремісників.

Користуючися своїм педагогічним досвідом, набутиим в Україні в роках 1919 і 20, я став виконувати працю в характері шкільного інспектора й організатора доповнюючого загально-освітнього й фахового навчання молодих ремісників.

Зпоміж учительства Української Торговельної Школи особливо відзначався її учитель Ілля Витанович, що з часом добився чималих успіхів, як науковець-економіст і кооператор, а далі як дійсний член НТШ та плідний співробітник видавництва української енциклопедії.

Брав я участь у частих засіданнях Головної Управи «Рідної Школи» у Львові, на яких розбиралися питання української шкільної політики під польською окупаційною владою. На тих засіданнях були дуже цікаві дискусії, що їх проводили досвідчені члени Головної Управи, як також і різні запрошені українські педагоги зпоміж учительства, між якими особливо відзначалася своїм запальним високим рівнем ума учителька д-р Олена Степанів, відома героїня українського жіночого стрільцтва.

За деякий час почав я дописувати до «Громадського Голосу», тижневика Української Соціалістично-Радикальної Партії. З часом став я постійним співробітником редакції. Ця моя співпраця тривала аж до 1937 р.

Головним редактором «Громадського Голосу» був талановитий журналіст Остап Павлів-Білозерський. Чле-

нами редакції були ред. Остап Коберський, ред. Матвій Стахів, я і інші.

В 1931 р. була заснована у Львові окрема організація молоді під назвою: Союз Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі». Я був першим головою і редактором його місячника під назвою «Каменярі».

Від 3-го краєвого з'їзду Союзу У.П.М. «Каменярів» головою був Осип Навроцький, а опісля Андрій Гривнак. У 1938 р. було всіх 266 Союзів «Каменярі» — разом з 20,567 членами. При Союзах були діяльні 84 самоосвітні гуртки, 112 театральних гуртків, бібліотек було 123, хорів 43 і 2 оркестри. Повітових Союзів було 13 в повітах: Львів, Станиславів, Коломия, Городенка, Рогатин, Товмач, Збараж, Тернопіль, Зборів, Сокаль, Яворів, Косів і Снятин.

На Волині Союзу «Каменярів» не вдалося заснувати, бо польська адміністрація принципово не дозволяла. Там існували хіба тайні гуртки «Каменярів», що ними керували студенти-волиняки, що були на студіях у Львові і належали і до Місцевого Союзу Каменярів у Львові.

Був я членом Українського Технічного Товариства у Львові, в якому гуртувалися українські інженери західної області України. В тридцятих роках голою УТТ був інж. Ю. Мудрак.

Ще нове навантаження

Попри щоденну організаційну, редакційну і громадську працю приходилося мені активно реагувати на різні несподіванки життя. Наприклад, у вересні 1930 р. польська окупаційна влада провела в західних областях України т. зв. «пацифікацію», тобто брутальний погром української людности й нищення українських установ польською поліцією і військом.

Прибув я таємно із Львова до Праги, як делегат українських партій, а це: Соціалістично-Радикальної Партії, УНДО і Української Соціал-Демократичної Партії, перейшовши нелегально польсько-чеський кордон, і так само нелегально повернувся пізніше назад до Львова. Я приїхав до Праги з метою допомогти в організації протестаційної акції в Зах. Європі проти виявів польського варварства над українським народом. В Празі був створений окремий Протестаційний Комітет, очолений проф. Ісааком Мазепою, який дуже пильно розглядав багатий матеріал: різні документи, фотографії скатованих польською поліцією людей, руїни українських культурних установ і т. п., що їх привіз я, як краєвий делегат. Я зараз же в цій Празі описав ці жахливі події в окремій публікації, що вийшла тоді в Празі мовами англійською, німецькою, французькою і чеською.

Ця публікація послужила основним матеріалом для широкої протестаційної акції українців проти польського звірства на українських землях.

Інформації про цей погром української людности під окупацією Польщі розіслала Українська Соціалдемократична Партія до Соціалістичного Інтернаціоналу та до всіх соціалістичних партій світу.

Нова ділянка праці

Дотеперішня редакційна і громадська праця мене щодалі таки не задовольняла. Я бачив велику прогалину в економічному житті українського народу, а це, що він досі не спромігся сам себе обслужити в такій важливій ділянці господарського життя, як власний виріб одягових матеріалів. Це ж невичерпне джерело нових ділянок праці. В міжчасі почав я самотужки окремо вивчати текстильну промислову ділянку і в 1937 р. за-

снував я у Львові текстильне підприємство для виробу полотен і вовняних одіжних тканин першоякісної вартості.

Спочатку в цьому підприємстві працювали ткачі на ручних ткацьких верстатах під проводом текстильного фахівця Михайла Чухрая родом із Самбірщини. Але ручне ткацтво не давало гарантії на дальший розвиток українського текстильного промислу. Треба було перейти на механізований ткацький виріб.

Це сталося щойно тоді, коли я переніс ціле підприємство із Львова до Перемишля, де одержав моральну й матеріальну підтримку від українських кооперативних банків «Віра» і «Каси Міщанського Братства», що їх очолювали мої колишні гімназійні товариші — д-р Степан Біян і мгр. Олександр Чубинський. Обидва банки виплатили мені для текстильного підприємства по 8 тисяч злотих на рахунок вкладок — уділів.

Як велика прихильниця розбудови рідного промислу, виплатила в тому часі інж. Лідія Бурачинська зі Львова свій уділ у сумі 8 тисяч злотих. Вона ж відома українська журналістка — редакторка жіночого журналу «Нова Хата» у Львові до 1939 р., а пізніше — журналу «Наше Життя» у Філядельфії, почесна голова Союзу Українок в Америці і останньо — голова СФУЖО, тобто Світової Федерації Українських Жіночих Організацій.

Вплатив також новий член — спільник Володимир Сахрин 5000 зл., якому перед його виїздом за океан виплачено назад цілу його вкладку. — Моя грошова вкладка для підприємства становила усього 500.— зл.

Але зібраний капітал далеко не вистачав на купівлю нових текстильних машин. Треба було мені багато приглядатися до різних текстильних підприємств в промисловому центрі західньої Польщі — в Бельську й говорити з різними спеціалістами, заки я рішив, які вживані ткацькі машини купити. При тому я познайомився з молодим текстильним майстром німцем, на ім'я Фукс,

який погодився працювати в характері ткацького майстра в Перемишлі. В Бельську закупив я потрібну кількість уживаних ткацьких станків, поганяних електрикою. — Тому, що задорого коштувала механічна навивалка пряжі, на місці вирішив я самому сконструювати нову механічну навивалку, що мені пізніше й пощастило зробити.

Таким чином в Перемишлі з'явилося текстильне підприємство, що його мала фірмувати кооперативна спілка з обмеженою порукою. Але польська влада на це не погодилася і по довгих торгах дала свою згоду на таку назву фірми: *Фабрика «Текстиль», інж. І. Лучишин і С-ка, в Перемишлі.*

Вона містилася при вул. Лукасінського напроти великих військових магазинів. Це підприємство дуже гарно розвивалося і мало всі шанси розростися на велику фабрику.

Спочатку я спроваджував для ткальні готову пряжу з Бельська, але з дальшою твердою постановою — в найближчому часі влаштувати ще й власну механічну прядільню бавовни й вовни, щоб у кінці сконцентрувати в однім підприємстві всі стадії текстильного виробництва.

Зміни політичної влади

В 1939 році Перемишль зайняли советсько-московські «визволителі», а за ними прийшли в 1941 р. німецько-гітлерівські грабіжники.

Спочатку большевики хотіли конфіскувати фабрику «Текстиль», як мою приватну власність, але мені пощастило їх переконати, що це власність кооперативна, а не моя. Вони тоді переіменували це підприємство на артіль і мене залишили далі керівником «Текстилю».

Фабрику «Текстиль» грабували всі наїзники, але большевики робили це хитро, щоб не давати формаль-

ного приводу до скорого ствердження факту грабунку. Большевицькі наглядачі дуже часто навідувалися до фабрики. Наприклад, прийшов собі новий партійний наглядач і зажадав видати собі по одному метрові взірців з усіх родів тканин, вироблених підприємством. В тому часі ткальня мала вже понад 20 родів вироблених тканин, тобто треба б було видати советському «контролеві» понад 20 метрів тканин подвійної ширини, тобто по 1.50 м. широкого, чи разом коло 30 квадратних метрів. Тоді керівник підприємства мусів знайти якийсь дешевший спосіб, якщо не міг згори відкинути такої пропозиції, тоді запропонував непрошеному гостеві вибрати собі в дарунку, наприклад, найкращий матеріал одного костюму для себе, або для своєї жінки. — Звичайно така пропозиція в кінці задовольняла «гостя».

Гітлерівці не були такими «дрібничковими», бо вважали себе і всіх німців вибраним народом, призначеним панувати над усіма ненімецькими племенами. Коли вони приходили до ненімецького підприємства, то згори казали собі видати той чи інший виріб без будь-якої заплати. На їх думку, ненімець повинен бути радий, що «надлюдина»-німець бере від нього його виріб.

Ось приклад: одного дня 1941 р. приїхала до фабрики «Текстиль» німка з двома німецькими вояками й казала показати собі з магазину всі вироби.

Приходжу я з машинової ткальні до канцелярії і бачу таку картину: два озброєні німецькі вояки і німка з місцевої військової комендатури «фройляйн» Герман, права рука «ортскоменданта» — капітана Шульце, — наказала магазинерці викласти на столи всі вироби фабрики і зараз же скомандувала (німецькою мовою): «це йде до мого мешкання, а це йде до магазину. Вояки клали товар відповідно на дві купи та зараз їх розносили до авта.

— Я представився як відповідальний керівник підприємства і рішучо запротестував проти цього явного грабунку. — На це «фройляйн» Герман відповіла: «ви

маєте завтра зголоситися до місцевого коменданта пана Шульце». І зараз уся ця грабіжницька банда поїхала з забраним товаром.

На другий день привітав мене комендант Шульце верескливим криком і з наставленим до мого лица револьвером — словами (в перекладі на українську мову): ви є зухвалий, ви дотепер того не знаєте, що ви, як не-німець, маєте слухати кожного наказу німця, кожне бажання німця має бути для вас безапеляційним наказом? — Ви тепер не є вже більше керівником «Текстилю»! Є ним фройляйн Герман. Відтепер не смієте більше показуватися до фабрики! Ідіть геть!»

Відходячи, я сказав комендантові: «Я колись служив в австрійській армії разом з різними німцями, які ніколи не казали себе вважати за якихось надлюдей. Тепер для мене це нова наука».

І справді я перестав керувати підприємством. Проварила його гітлерівська грабіжницька банда з німецької комендатури в Перемишлі.

Працівники «Текстилю» залишилися ті самі, за виїнятком ще бухгалтера, що ним був колишній відомий в Перемишлі адвокат д-р Оскар Фраер, і нового текстильного майстра Махау-а з Бельська, які з приводу їхнього жидівського походження з приходом німецьких варварів мусіли скриватися.

Д-р О. Фраер з родиною скривався в глибокому підвалі мешкання одної порядної християнської родини, що таємно доставляла йому все потрібне до життя за весь час гітлерівської окупації Перемишля. Я старався весь час мого побуту в Перемишлі втримувати з ним дружній контакт.

Текстильний майстер Махау зразу ж виїхав у службових справах поза зону влади німців і таким чином уникнув небезпеки гітлерівського переслідування.

Обидва службовці залишилися живими. Д-р Фраер виїмігрував потім до Австралії, а майстер Махау повернувся до Бельська.

В тому критичному часі советської і німецької окупації західньо-українських земель (в рр. 1939—41) пришлося і моїй близькій родині пережити дуже прикрі моменти. — Найстарший син моєї сестри Катерини Іван Фірко, що закінчив був українську гімназію в Перемишлі, з приходом до Перемишля большевиків працював ткацьким робітником у фабриці «Текстиль». Перед відступом з Перемишля большевицькі окупанти насильно забрали Івана Фірка до їх Червоної Армії, з якої він попав у німецький полон, де й загинув.

Німці перед своїм відступом на захід вивезли всі вироби «Текстилю» враз з усіма машинами до Німеччини. Машини везли на залізничних платформах, не розібрані, бо не мали фахівців, щоб їх розкласти на окремі частини.

— За пограбоване велике українське майно Німеччина не виплатила ніякого відшкодування.

Знову нова зміна в моїй праці

Вже в 1941 році перейшов я до іншої праці. Цим разом до Українського Окружного Допомогового Комітету в Перемишлі, толерованого з великою нехиттю німецькою окупантською владою. Працював я на становищі господарського референта цілої перемиської округи.

Пришлося мені боронити українську людність від усякого беззаконня і грабунків німецьких свавільників, аж доки вони не були змушені тікати на захід, то перед советським наступом, то перед наступом американців на Німеччину.

**
*

Моя праця в Українському Допомоговому Комітеті в Перемишлі, попри різні труднощі, все ж сприяла значному відпруженню моїх нервів. Нарешті прийшов час змінити мій самотній стан.

Між іншими українцями пізнав я абсолювентку ви-

сокої торговельної школи — Лідію, доньку гімназійного вчителя Івана Мануляка та його дружини Марії, надзвичайно культурної й добродушної людини. Лідія працювала тоді в Українській Касі Ощадности в Перемишлі

За якийсь час ми так наблизилися до себе, що рішили одружитися. Це сталося в лютому 1942 р.

Дальша мандрівка

Фронт зближався і маса людей рішила тікати геть від большевиків. 22 липня 1944 р. виїхав я зі своєю дружиною з Перемишля на Словаччину. Дружина виїхала окремо тягаровим автом, яким їхали деякі члени Українського Допомогового Комітету й інші громадяни. Для мене з моїми клунками не стало місця в авті і я з ними дістався ще тої ночі на останній поїзд, що виїздив з Перемишля. По двох днях їзди з різними перешкодами ми опинилися в Криниці, де вже перебувало багато наших утікачів із Львова і східньої Галичини. На щастя там я стрівся зі своєю дружиною.

Німці вже були безраді і, на щастя, не робили перешкод утікачам, що їхали в товарних вагонах і сиділи на своїх валізках і мішках.

На Словаччині словаки не були захоплені втікачами, але старалися настільки допомогти нещасним людям, що варили у військових кухнях зупу і так годували їх. Деколи ми не знали, куди їдемо.

В кінці ми опинилися в південній Словаччині в містечку Зволень. Тут жив і працював постійно мій колишній товариш з Гірничої Школи в Пшібраті інж. Роман Дума з другим інженером Івасечком. В тому часі не було інж. Думи вдома, його заступав інж. Івасечко. За допомогою останнього ми примістилися таки в його бюро та могли там перетривати кілька місяців, особливо

з великими недостачами, коли власник бюро мусів також виїхати з дому.

В короткому часі з'явилися комуністичні партизани та захопили владу в Зволені. Все населення було змушене копати оборонні рови, в тому числі й ми. Але по якомусь часі прийшли німці. Ми переїхали до Піщан, де стрінули наших приятелів, також утікачів — інж. Стефанію Чижович і її чоловіка д-ра Пушкара та її сестри, як також колишнього міністра Закарпатської України — Юліяна Ревая.

Найгірше було, що словаки не приймали німецьких грошей і ми мусіли були продавати різні свої речі, або позичати гроші в добрих людей. У Піщанах ми перебули зиму 1944/45. Коли на весні почали знову наближатися большевики, ми з дружиною переїхали до Чех, до Пшібраму, де я колись студіював і мав різних знайомих.

Нарешті стало ясным, що наближається час повної капітуляції німців і кожної хвили можуть большевики зайняти місце нашого перебування. Ми з трудом дісталися до Пільзна і знову стрінулися з нашими приятелями, що прибули з Піщан. Там побачили ми також різних наших земляків, які виїхали були з Праги.

Виявилось, що американці мають залишити Чехословаччину, хоч вони спочатку зайняли частину її території.

8 травня 1945 р. Німеччина проголосила свою капітуляцію. За кілька днів після того трапилося з нами нещастя: я пішов до міста й зайшов до місця замешкання родини Чижовичів і Ю. Ревая, куди несподівано прийшла чеська поліція і заарештувала їх разом зі мною. Я мусів сказати, що моя дружина є зі мною і поліція забрала також і її. Нас повезли до тюрми в Пільзні та по кількох днях перевезли всіх до Праги і віддали в советські руки...

Ми опинилися в одному будинку, що не виглядав на тюрму, де урядували самі советські військовики. — Як

пізніше ми довідалися, це була нова советська установа під назвою: «СМЕРШ», що мало означати «смерть» шпіонам». Нас розмістили в кількох кімнатах, без ліжок, і поодинокі кликали на переслухання. Тепер не пам'ятаю докладно, що саме питали, але ми всі казали, що німці вивезли нас на примусові роботи, а ми хочемо вертатися у свої рідні сторони. По двох днях советські військовики передали нас чеським комуністам, які зараз же повезли до двох різних тюрем. Я і родини Чижовичів та Ревай опинилися у великій празькій тюрмі «Панкрац», а мою дружину чомусь окремо завезли до старої в'язниці — т. в. «Карляк». Я не знав продовж трьох місяців, де вона знаходиться.

Тюремний режим був дуже гострий. В одній кімнаті — цілі багато людей, переважно чехів — нібито німецьких коляборантів, як також і німців та інших випадкових людей.

Харчі дуже погані: кусок чорного хліба, з чорною юшкою, що мала б бути нібито кавою — це снідання. На обід одна зупа з засміченої моркви й капусти чи калярепи. На вечерю знову ніби-то каву. Хліба окремо не давали. — За три місяці побуту в чеській тюрмі я втратив понад 20 кг. ваги.

Моя дружина була ще в гірших умовах. Спочатку сиділа разом з чешками й німкенями, а потім тільки з німкенями в страшній тісноті. Спала на голій дерев'яній долівці. Харчі були також дуже погані. Чеські доглядачки були дуже недобрі, словом: чеські комуністи показали себе не менше жорстокими, ніж німецькі гестапівці!

Без ніякого слідства, чи суду тримали нас щось три місяці. Якось несподівано вийшли ми на волю завдяки заходам колишнього міністра Закарпатської України — Юліяна Ревая, який також був ув'язнений і перший дістався на волю. Це наше звільнення сталося 20 серпня 1945 року. Він примістив нас тимчасово у своїх знайомих.

Чеські комуністи ограбили нас ґрунтовно, зокрема моїй дружині забрали навіть шлюбну обручку.

Але воля була нам дорожча, ніж все інше. По двох днях ми з дружиною поїхали до Моравської Острави, де постійно жив жінчин брат — лікар д-р Осип Мануляк зі своєю родиною. У нього ми відживилися, трохи зодягнулися і подумали, що нам далі робити.

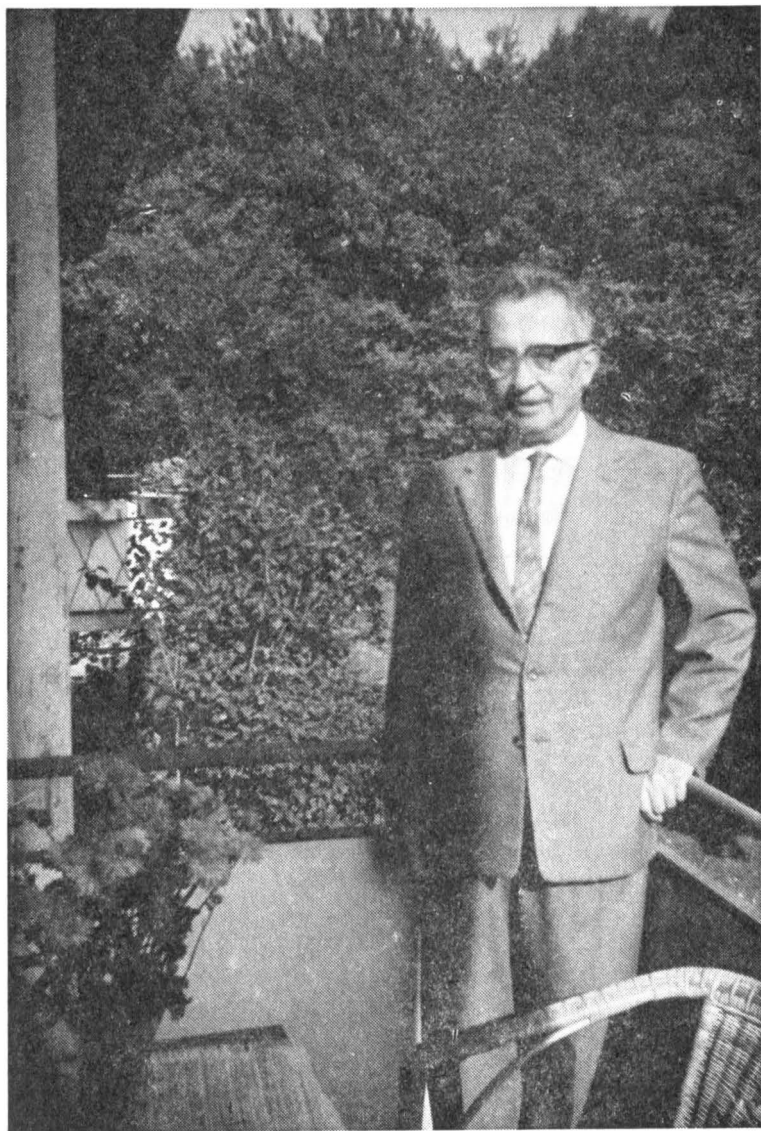
Було ясно, що в Чехах запанують большевики, зглядно створять режим російсько-советського типу. — Ми довідалися, що не вся ЧСР опанована чесько-російською комуною, що ще американці перебувають в Пільзні, де створені табори втікачів, які відмовилися вертатися під московську владу. — Ми виїхали туди, хоч була небезпека, що нас можуть чеські комуністи по дорозі затримати. Але нам і цим разом пощастило й ми дісталися до Пільзна. Тут було вже багато наших втікачів. Американці перевезли їх до різних місцевостей Німеччини. Ми дісталися до міста Ашафенбургу, недалеко від Франкфурту і нас розмістили в колишніх військових казармах за містом. Тут було аж три групи військових казармів, кожна з них по кілька великих двоповерхових будинків.

Ось так в Ашафенбурзі опинилося коло 3000 українських втікачів. Помимо великих приміщень не вистачало окремих кімнат для всіх родин. Більшість людей мусіла приміститися у спільних кімнатах — дві, або й три особи в одній кімнаті. Я з дружиною і з одною молододою дівчиною одержали спільну кімнату на яких 12 квадратних метрів.

Тут зразу зорганізувалася адміністрація табору, на чолі якої стояв американець, з управою, до якої належали також кілька осіб з-поміж втікачів.

Зразу організовано в таборі для втікачів різні курси й навіть українську гімназію та влаштовано різні культурно-освітні імпрези. — Годували нас усіх із спеціальної спільної кухні.

У міжчасі московські комуністи з ССРСР приходили

Іван Лучишин

час-до-часу до таборів і мали дозвіл від американців вербувати серед утікачів своїх громадян, щоб голосилися на виїзд до ССРСР. Звичайно охочих до виїзду не було.

В 1949 р. розпочалася масова еміграція таборовиків до різних вільних країн світу — до Америки, Австралії та навіть до Африки, але тільки за вільним вибором. Решту таборовиків, що ще нікуди не поїхали, перевезено до іншого табору в Ляйпгаймі коло Авґсбурґу.

Коли в 1950 р. мали ліквідувати табір у Ляйпгаймі, ми переселилися до скромного приватного мешкання в Гавнштетені на передмісті Авґсбурґу, звідкіль я доїздив на працю у Виконавчому Органі Української Національної Ради в Авґсбурзі, під керівництвом проф. Ісаака Мазепи.

В 1951 р. нам пощастило переселитися на постійний побут до Швайцарії, де ми й досі перебуваємо.

Наш побут у Швайцарії

Зразу нами заопікувався Швайцарський Робітничий Допомоговий Комітет у Цюріху, що найперше допоміг знайти для нас мешкання, а згодом і платну працю для мене. Так прийшло до легалізації постійного нашого побуту в Швайцарії, як емігрантів.

Я одержав бюрову працю в цьому Допомоговому Комітеті в ділянці експедиції різної кореспонденції і всяких допомогових посилок для багатьох утікачів, що ними опікувався цей Комітет.

Позатим стало мені можливим навязати ближчий контакт з політичним проводом швайцарського робітництва — Швайцарської Соціалістичної Партії і навіть стати її членом та дописувати до різноманітної швайцарської преси про українські справи.

У Швайцарії зустріли ми невеликий гурток українців-емігрантів, що ще раніш поселилися у цій країні, як

утікачі з різних частин України. Вони згуртувалися у своїй окремій організації під назвою: «Об'єднання Українців у Швейцарії», що разом нараховувало кілька десятків членів обох полів. Ці члени розкинені по цілій Швейцарії.

Ця українська громадська організація влаштовує спільні сходи своєї членів, звичайно яких три рази в році, на яких крім різних організаційних справ члени проводять різні доповіді й мистецькі імпрези, зв'язані з історичними національними подіями України.

Звичайно в дні сходів членів Об'єднання Українців у Швейцарії в цій же місцевості відбуваються урочисті Богослуження, що їх відправляють священники української католицької, або української православної церкви.

За весь час нашого побуту в Швейцарії приходилося й мені займати деколи різні відповідальні становища в керівництві цієї української громадської організації і виголошувати доповіді на актуальні теми минулого, чи й сучасного України.

Зміна моєї праці

В 1957 р. трапилася мені інша праця. Мене прийнято в склад української редакції Радіо «Свобода» Американського Комітету Визволення (АКВ), з осідком у Мюнхені.

Я сподівався, що ця праця тимчасова, тому моя жінка залишилася далі в Швейцарії, куди я час-до-часу доїздив.

Редакція радіо «Свобода» складалася з 5-ох, а потім тільки з чотирьох постійних членів, із місячною платнею та забезпеченням мешканням. — Крім постійних членів редакції в радіо-висильні працював ще окремий гурток вільних співробітників, винагороджуваних від написаних і прийнятих їхніх для радіо статей.

Головним начальним редактором був Американським Комітетом призначений Михайло Добрянський, а його заступником ред. Ромашко.

Рішальний голос в укладанні програм української радіо-редакції «Свобода» мав американець українського походження Морріс Дяковський, що діяв як програмовий дорадник Американського Комітету.

Українська мова в українській радіо-редакції «Свобода»

Спочатку діяння американської радіо-висильні всі її співробітники однозгідно притримувалися всеукраїнського соборницького правопису з 1929 року, затвердженого Українською Академією Наук у Києві і Науковим Товариством ім. Шевченка у Львові. В цій справі в українській радіо-редакції не було ніяких суперечок.

Аж від 1960, а вже особливо від 1961 року, шефредактор М. Добрянський почав силоміць накидати всім членам української редакції щораз-то нові давки російської термінології і в кінці увесь советський правопис з 1960 року, твердячи явну неправду, мовляв, такою мовою тепер «говорить уся Україна».

Наслідком впертого тиску проводу української радіо-редакції українські програми пересилань були щораз більше засмічені зросійщеним словництвом, чи так званим «збагаченням» з російської мови, як наприклад: «благополуччя», «запускати» (ракети), «легкові» (авта), «валовий» (урожай), «дев'яносто» замість забороненого п. Добрянським «дев'ятдесят», чи «дев'ятьдесять», «клас», «Г» замість «Ґ», «кредитний», «машинний», «роль», «пафос», «поштамт», «грип», «рубежі», «зарубежний», «крупний», «укрупнення» і т. д. і т. д., або поперекручувано цілі поняття української мови і пристосовано до понять мови російської, як наприклад, всю городину

(в західних областях України — ярину), капусту, салату, редьку і т. д. називають *овочами*, а овочі — *садовину*: грушки, яблука, сливки і т. д. — *фруктами*, бо це вживає «старший брат» з Московщини. — Або ще введено зросійщені форми, як наприклад: «з Лондона», «до Бонна», «уряд Вашингтона», «з Рима» і т. д. і т. д.

Характерно, що той же М. Добрянський *посоромився* перед українською еміграцією признатися до своїх русифікаторських учинків. У жовтні 1962 р. він опублікував третій випуск збірки радіо-пересилань української редакції під заголовком: «Говорить Радіо Свобода». Цей збірник подавав зразки радіо-пересилань за роки 1958, 59, 60 і тільки частинно за 1961. За кінець 1961 до жовтня 1962 р. українська редакція не внесла до цього опублікованого збірника *ні одного пересилання*. Чому? Бо щоб не показати українській еміграції на живих прикладах багато статей з *переходом на новий зрусифікований правопис!*

Навіть і в деяких статтях з 1960 і 61 р. були пороблені мовні коректури перед їх опублікуванням, щоб показати, що усі українські пересилання дотримуються тільки українського правопису з 1929 р.

Так само щодо політичної лінії українських радіо-пересилань, то в опублікованому збірнику не поміщено ні одної із статей, в яких деякі автори, за благословенням шефредактора, вихваляли Леніна, як ніби-то прихильника національного відродження України, або в яких насліпо повторяли за советською пропагандою агітаційні твердження, мовляв, «в Советському Союзі усунуто експлуатацію людини людиною», чи за вказівками керівника української радіо-редакції *повстримувалися* від критики самої комуністичної системи, а тільки «подавали позитивні думки, як її (цю систему) поліпшувати», і тим подібне.

Це була ганебна спроба шефредактора М. Добрянського обдурити українську емігрантську громаду!

Мій рішучий спротив проти нового русифікаційного курсу української радіо-редакції.

Ред. Добрянський був супроти свого начальства, в даному випадку своїх зверхників з Американського Комітету, завжди услужливий, слухняний і підлесливий. Кожну думку своїх зверхників він «відгадує», приймає за свою власну. Натомість супроти своїх колег в редакції він, як то кажуть, «малий тиран». Малий лише тому, бо обсяг його дій надто малий, обмежений на дуже малу кількість осіб. Добрянський не рахується з їхньою думкою. Він трактує редакційних співробітників, як своїх слуг, а цілу редакцію, як своє власне підприємство. Що гірше, — п. Добрянський вважає за свого особистого ворога кожного, хто відважується висловити іншу думку, як її має він — шефредактор.

Сталось якось так, що я не погодився з п. Добрянським у його намаганнях «наблизити» українську мову до російської та до його «поліпшувань» комуністичної советської системи, замість її критикувати. Від того часу він почав просто на мені мститися і відкидати мої статті без жодних мотивів, а коли я домагався подати причини, то звичайно діставав шабльонову відповідь: «статті агітаційні», чи «скрипти пропагандивні». Це стало в нього своєрідним «штампом».

Від жовтня 1960 р. до травня 1962 р. ред Добрянський відкинув дуже багато різних моїх заміток і статей, яких я за браком часу й місця не можу тут їх усіх наводити. Подаю хіба один приклад: 3. жовтня 1960 р. передав я п. Добрянському для Редакції Свобода коротку замітку такого змісту:

(Говорить Радіо Свобода).

Подаємо нашу замітку: *«Свобода й незалежність усім колоніальним народам!»*

Такий заклик поставив Хрущов на Асамблеї Об'єднаних Націй. Його великими літерами опублікувала також уся преса в Україні.

Ми щиро підтримуємо цей заклик. Ми за свободу й

незалежність усіх колоніальних народів. Народів не лише в Азії — Африці, як це думає Хрущов, але також в Європі.

На наших очах могутні колись колоніальні імперії Заходу добровільно зрікаються свого панування і проголошують незалежність своїх колоній. Та в Європі залишилася одна колоніальна імперія, яка не лише не ліквідувала своїх давніх колоній, але в другій світовій війні ще й нові придбала. Цією колоніальною імперією є Советський Союз.

Визвольний протиколоніальний рух не може спинитися на континентах Африки й Азії. Також Європа мусить позбутися решток колоніалізму. Приходить неминуча черга на ліквідацію колоніальної залежності народів також і від советської імперії.

Ми приєднуємося до протиколоніального гасла радянської преси в Україні і проголошуємо:

Свободу й незалежність усім колоніальним народам!

Свободу й незалежність теж українському народові!!!

(Говорить Радіо Свобода)».

Цю коротку завагу п. Добрянський відкинув, не подавши спочатку ніяких мотивів. Щойно на моє домагання він пояснив мені причини відкинення так: «Хрущову вільно говорити про незалежність колоніальних народів, а нам не вільно до цього гасла включати український народ з огляду на засаду «непередрішенства».

Моя завага: цей скрипт відкинув п. Добрянський з огляду на російське «передрішенство», щоб Україна залишилася далі колонією Росії, проти чого він не мав відваги виступити.

Таких прикладів відкинення моїх статей п. Добрянським подав я багато в своїй тодішній окремій публікації. — Взагалі подав я обширну критику, діяльності української редакції т. зв. «Радіо Свобода», з датами від червня 1960 до жовтня 1962 р. під заголовками:

Хибна інформація Редакції Радіо Свобода, зокрема:

1. Українська мова в українській радіо-редакції.
2. Чи Американський Комітет визволення від большевизму є компетентний рішати питання українського правопису?

3. Українська Редакція Радіо Свобода під диктатурою п. М. Добрянського — разом коло всіх 34 сторінок аркушів густого машинопису.

Мій вихід з Української Радіо-редакції

Помимо того, що я мав постійну місячну заробітну платню, незалежну від кількості написаних, чи й прийнятих статей, я в кінці не міг стерпіти того морального насильства наді мною і сам зрікся своєї посади редактора в радіо-редакції.

Свій лист до керівника Персонального Відділу Американського Комітету Визволення — п. Р. Грунова з 14 травня 1962 р. я закінчив словами:

«Сподіваюся, що Ви погодитеся зі мною, що атмосфера, яку створив п. Добрянський (за потуранням до радника Американського Комітету п. Дяковського), не може сприяти нормальній праці. Тому я мусів зректися своєї посади в Українській Редакції Радіо Свобода. Я роблю це, щоб залишитися у згоді з своїм сумлінням.

З поважанням

Іван Лучишин

Таким чином я покинув працю в Мюнхені і повернувся знову до Цюриху, до місця замешкання моєї дружини.

*Мої свідчення проти німецьких нацистів,
жидівських погромників*

21 вересня 1962 р. одержав я з Цюріху покликання на свідка в судовому процесі в місті Фленсбург, коло Гамбургу, що мав розпочатися 11 грудня 1962 р.

Як уже відомо, від 1941 р. після викинення мене німцями з української фабрики «Текстиль» в Перемишлі я працював на становищі господарського референта Українського Окружного Допомогового Комітету в Перемишлі, де приходилося мені боронити українську людність від усякого беззаконня і грабунків німецьких окупантів.

Кошти дороги з Цюріху до Фденсбургу і назад, літаком, оплатила німецька судова влада. Я виїхав літаком уже 9 грудня.

В акті обвинувачення німецьких злочинців було описане так зване виселення 8 тисяч жидів з Перемишля, а це чоловіків, жінок і малих дітей, що відбулося в часі від 27 липня до 3 серпня 1942 р. В місті розвішено оголошення в справі цього виселення, з погрозами, що всі супротивники цієї акції будуть на місці розстріляні.

Зараз же в перших днях цієї акції всіх нездібних до виїзду — старців, жінок і дітей, та всіх активних супротивників розстрілювано на місці. Їх поховано масово за містом — на Знесінні. — Поміж жертвами цієї погромної акції були в акті обвинення між іншими згадані д-р Зигмунд Рехтер і родина д-ра Дульдіга з жінкою, з її трьома дітьми й матерю, та інші.

Та й ті жиди, що не ставили ніякого спротиву до виїзду, здавали собі справу, що вони всі призначені на фізичне знищення.

Головним обвиненим у тому процесі був гестапівець Мартін Фелленц, уроджений 30 жовтня 1909 р. в Дуїзбургу, що після війни став купцем і займався торгівлею.

Мені, як свідкові, прийшлося в суді говорити про так зване «виселення» жидів з Перемишля і активну участь

у тій акції місцевої німецької влади в особах «Крайс-гавтмана» д-ра Павля, гештапівця Вайхельта та «ортс-команданта» гавптмана Шульце і його коханки-грабіж-ниці «фройляйн» Герман.

При тому прийшлося мені згадати й про жидів, що працювали в українській фабриці «Текстиль» в Перемишлі в особах д-ра Оскара Фраера і текстильного майстра Махауа, що з приходом до влади німців мусіли перед ними скриватися.

Між іншими помітними свідками в процесі у Фленсбург уиступала Гелена Каспі, донька д-ра Рехтера, що його німці розстріляли в Перемишлі в 1942 р. Вона приїхала до Перемишля, а потім до Фленсбургу з Ізраїлю, Тель-Авіву, місця її теперішнього постійного за-мешкання.

В кінці було наше велике розчарування, коли ми — свідки, заслухали засуд Мартина Фелленца, страшного злочинця, що спричинився до знищення 40 тисяч жидів, як подавало радіо в Штуттгарті з 11 січня 1963 р., тільки на 4 роки тюрми . . .

Моя співпраця з Державним Центром УНР в екзилі

Від часу заснування Української Національної Ради в липні 1948 р. до нинішнього дня беру активну участь у праці її установ, як член Української Соціалістичної Партії.

Крім звичайних завдань члена УНРади мені приходилося виконувати ще обов'язки члена Найвищої Контрольної Ради, обраного V-ою сесією УНРади в році 1961. За час каденції V-ої і VI-ої сесії був я головою НКРади до 1967 р.

**
*

Від 1948 р. до грудня 1972 УНРада відбула сім пленарних зборів членів, чи пак сесій. Шість сесій УНРади

відбулися в Німеччині, а 7-а сесія в Лондоні в днях від 16 до 18 грудня 1972 р.

В 7-ій сесії УНРади взяли участь шість політичних партій, а це: УНДО, УНДС, УРДП, УСП, ОУН і С.З.С.У.-СП і 15 членів від Громадсько-виборного сектору.

Від УСП брали участь у 7-ій сесії такі члени: Н. Білий, І. Цікало, інж. С. Довгаль, інж. І. Лучишин, С. Мокрій і д-р С. Ріпецький та заступник члена В. Касянчук.

7-а сесія затвердила ухвалу Президії УНРади з 22 травня 1971 р. позбавити ОУНз, — прибудівку ЗП УГВР з її керівником М. Лебедем, усіх членських прав в УНРаді. — ОУНз була прийнята до УНРади на 6-ій сесії УНРади в 1967 р.

7-а сесія УНРади обрала 7 членів Найвищої Контрольної Ради, а це: п. Андрієвського, о. Д. Бурко, І. Ковальського, І. Лучишина, І. Огородника, О. Скабу і Я. Зінченка.

На голову Трибуналу обрано д-ра С. Суховерського.

Нові керівні органи Державного Центру УНР в екзилі

Сьома сесія УНРади обрала таємним голосуванням на Президента Української Народної Республіки в екзилі Миколу Лівицького, на Віцепрезидента УНР в екзилі Миколу Степаненка і на голову УНРади інж. Спиридона Довгала.

Крім голови до президії УНРади обрані п. п. П. Кашинський (УНДО), І. Кедрин-Рудницький (Громадсько-виборний сектор), М. Липовецький (Громадсько-виборний сектор), С. Мелінська (УНДС), Ю. Семенко (СЗСУ-Сп.) і О. Сухаревський (УРДП).

Декретом президента УНР в екзилі, оголошеним в часі 7-ої сесії, було іменовано також новий Виконавчий Орган УНРади, як також заступників керівників ресортів, і в кінці встановлено Експозитуру В.О. на амери-

канському континенті, під зверхнім керівництвом віцепрезидента УНР в екзилі М. Степаненка, що було опубліковано під заголовком: «Нові керівні органи Державного Центру УНР в екзилі». в Бюлетені ч. 1 (271). Інформаційного Бюро з 2 січня 1973 р.

Теперішнім головою ЦК УСП є д-р Степан Ріпецький, колишній четар Українських Січових Стрільців, член Головної Управи УСРП у Львові в рр. 1926—39, на еміграції редактор журналу «Вільна Україна» в рр. 1960—69, дійсний член УВАН, автор різних джерельних студій про визвольні змагання українського народу, зокрема — дуже цінної праці під назвою: «Українське Січове Стрілецтво», книжка великого формату на 360 сторінок, що її видала «Червона Калина» в Нью-Йорку 1956 р.

**
*

У Виконавчому Органі УНРади працює тепер активний член УСП в особі ред. Мирослава Стиранки, відомого українського громадсько-політичного діяча й кваліфікованого журналіста.

Його публікації в різних українських часописах відзначаються надзвичайно високим рівнем та яскравою правдомовністю.

**
*

Поміж першими діячами-організаторами Союзу Каменярів був Василь Верган, що діяв у Рогатині, пізніше в Тернопільщині, Збаражчині, Городенщині і в роках 1938—39 був у Львові головним редактором уже двотижневика часопису «Каменярі».

**
*

Дуже болючу втрату поніс український народ, коли в 1940 р. російські большевицькі окупанти замордували *Карла Коберського*, визначного громадсько-політич-

ного діяча, кооперативного теоретика й публіциста, члена Гол. Секретаріату УСРП, доцента Української Господарсько Академії в Подєбрадах і дійсного члена НТШ.

*Проти злобного очорнювання
українських визвольних змагань*

На жаль, у вільному світі діє ще й досі наклепницька пропаганда проти українського національного визвольного руху, що її вперто підшіптують російські імперіялісти.

Ця ворожа пропаганда скерована в першу чергу проти особи Симона Петлюри, що в роках 1918—1920 був головнокомандуючим Армії Української Народної Республіки і боровся за волю України та всіх її мешканців.

Так ось, наприклад, у швейцарському місячнику «*Glaube in der 2. Welt*» в числі 11, за листопад-грудень 1977, під редакцією пані Корнелії Герстенмаєр, опубліковано таку неправдиву й глибоко образливу заввагу редакції:

«2) Семен Петлюра (1879—1926), Гетьман України, влаштовував в часі російської громадянської війни (1918—20) найгірші погроми жидівської історії (коло 30.000 смертних жертв на 372 місцях). Його застрілив у Парижі годинникар Самуель Шварцбарт, син одного з погромницьких жертв».

Відповідаючи на цю заввагу редакції, я ствердив, що це є безвільним повторенням безсоромної брехливої большевицько-російської пропаганди проти борців за свободу України та всіх її мешканців.

Убивник Шварцбарт, який застрілив у 1926 р. безбронного Петлюру на вул. Парижу, вчинив це як слухняний большевицький агент Москви.

Симон Петлюра не був ніколи «гетьманом України».

Проти армії Української Народної Республіки під командою Петлюри боролися різні ворожі військові російські з'єднання, як наприклад прихильники старого царського режиму, чи й інші анархістичні формації, які влаштовували погроми жидів.

В армії Української Народної Республіки під верховною командою Петлюри були прийняті найгостріші заходи проти жидівських погромів. Винні у погромах були на місці карані смертю.

В дні 20 січня 1918 р. парлямент України — Українська Центральна Рада, в якій Симон Петлюра, як один з провідних соціалдемократів, брав участь, ухвалив одноголосно закон про національну — персональну автономію для національних меншин в Україні.

На підставі цього закону одержали також жиди повне національне самоуправління в Україні. Жидівські послы в Українській Центральній Раді привітали цей закон з найбільшою радістю.

Наприклад, генеральний секретар для жидівських справ — М. Зільбефарб заявив: «Цей нами прийнятий закон можна порівняти з Актами великої французької революції». — Представник жидівської партії «Бунд» — М. Рафес привітав прийнятий закон, як акт великого значення, про який ще не знає ніяка держава в Європі». — Провідник сіоністів в Україні — Н. Сиркін сказав: «На такий гуманний чин не могла відважитися до нині ніяка держава в світі».

Про жидівську національну автономію написав окрему публікацію замешкалий в Єрусалимі професор Соломон Гольдельман під заголовком: «Jewish National Autonomy in Ukraine 1917—1920». — Verlag: Ukrainian Research and Information Institute, Chicago 1968, 132 page.

В кінці я попросив редакцію надрукувати цього листа в найближчому числі часопису. — Але це не сталося.

Свого часу писала проти Петлюри також і Гольда Меїр. Та цим не сміємо зражуватися! Треба нарешті позбутися нашої дотеперішньої пасивності й всі гуртом активно стати в обороні нашої правди!

З моєї журналістичної діяльності в Швейцарії

За час мого перебування у Швейцарії написав я цілу низку статей з критикою московсько-советського поневолення неросійських народів, опублікованих німецькою мовою у різних швейцарських органах, як, наприклад, в цюрихському соціалістичному щоденнику «*Volksrecht*» з 7 і 8 грудня 1953 на тему про «Колгоспи в СССР», або в соціалдемократичному щоденнику «*Freier Aargauer*» з 16 і 17 травня 1957 про «Російський імперіалізм», як також у тому ж щоденнику з 10 серпня 1957 на тему: «Чи існує в СССР соціалізм?».

Найбільше написав я статей у швейцарському тижневику «*Der Aufbau*», в органі релігійних соціалістів. Від 22. X. 1954 до 22. IV. 1965 р. написав я в тому часописі разом 42 статті з критикою цілої советської системи московського імперіалізму й соціально-національного поневолення українського й інших неросійських народів т зв. СССР.

В листопаді 1955 р. мав я реферат на «Культурній Конференції» інтелектуалістів швейцарської соціалістичної партії в Цюріху на тему: «Який соціалізм», з моєю критикою прокомуністично-русофільської течії у швейцарській соціал-демократичній партії. Пізніше я розіслав окремою відбиткою копії цієї доповіді виднішим учасникам конференції.

Реагував я також на помилкові статті теоретичного органу швейцарської соціалдемократичної партії «*Rote Revue*» за січень і лютий 1965 р. під заг. «Die Sowjetunion — eine kritische Skizze von Kriegskommunismus bis zur Gegenwart».

Ще й пізніше після 1965 р. я далше дописував до того ж тижневика «*Der Aufbau*», який помістив в 1968 р. цілий ряд моїх статей під заголовком: «*Die Nationalitätenpolitik der russischen Kommunistischen Partei*», («Національна політика російської Комуністичної партії»), що їх видав цей тижневик окремою відбиткою на 36 сторінок друку.

В ній вирахував я на підставі чотирьох советських офіційних переписів людности в СРСР від 1920 р. до 1959 р. людські втрати українського народу під російською комуністичною диктатурою, що впали жертвою холодно організованого і проведеного народовбивства.

В цій моїй публікації найперше я згадав про брехливі обіцянки Леніна свободи для неросійських народів — включно «аж до їх відокремлення від Росії і створення їх незалежних національних держав», коли ще Ленін не мав ніякої влади в Росії.

Він зараз же заговорив мовою найбрутальнішого російського імперіяліста, коли йому пощастило здобути владу в Росії, і зараз же розпочав свою мілітарну агресію проти України та інших неросійських країн.

Голова уряду насадженої Москвою советської влади в Україні — Х. Раковський писав у советському часописі «Червоний шлях», ч. 4 і 5, з 1923 р. між іншим таке:

«Без допомоги Росії була б большевицька революція в Україні занепада і тут існувала б інша влада». — «Насадження пролетарської диктатури в Україні було dokonane тільки за допомогою советської Росії і російської Комуністичної партії».

Довголітня большевицька практика русифікаційних метод Ленінської КП з її рафінованою забріханістю далеко перевищила своїх царських попередників. Так, наприклад, змушує тоталітарна диктатура російської КП під брехливою маскою т. зв. «добровільности», — з великим адміністративним тиском і терором, наприклад, українців виїзджати з їх гарної соняшної України на

примусові роботи до далеких холодних азійських колоній Росії. Примусово виселених українців з їхньої батьківщини зразу ж ізолюють від їх української культури і їх українських шкіл. Вони вже не мають можливості читати пресу українською мовою. Діти виселених з України батьків змушувані відвідувати тільки російські школи, бо українські школи за межами України заборонені. — Росіяни навпаки — мають в Україні, як також у всіх советських країнах свої власні російські школи, кіна, російську пресу — все, як і в Москві. — Так виглядає в дійсності большевицька «рівноправність народів в СССР!»

Але також і в середині т. зв. союзних національних неросійських республік кремлівська КП — диктатура щораз більше втручається у внутрішні справи неросійських народів і докладає всіх зусиль у напрямі їх систематичної русифікації. Неросійські школи, видання неросійської літератури зазнають щораз більшого обмеження. На їх місці Кремль посилює безоглядну русифікацію. Доходить до того, що Москва накидає неросіянам навіть правила їхньої граматики, чистить їхню народну мову від т. зв. залишків буржуазного націоналізму, щоб якнайбільше «наблизити» її до мови російської, аж доки вона єдина не запанує в цілій советській імперії...

Створений Леніном т. зв. «Союз Соціалістичних Радянських Республік» містить у собі явно брехливу назву, бо найперше: це є ніякий «Союз», його не створено вільним рішенням народів. Це колоніальна російська імперія, що повстала шляхом воєнної агресії і мілітарної російської окупації; по друге — не є ця імперія «соціалістична», бо державно-капіталістичне поневолення людини не має нічого спільного з соціалізмом; по третє: не є вона також «радянська», бо її т. зв. «Рад» ніхто ніколи вільно не вибирав і вони не посідають ніяких прав; четверте — немає там також ніяких республік — це тільки колонії Москви. Всі «уряди» неросійських т.

зв. республік є тільки слухняним знаряддям Москви, позбавлені будь-якої влади. — Вони фігурують тільки на папері для замилення очей людей, що живуть у вільному світі.

Єдиною суверенною владою, що про все рішає і всім рядить у всій імперії, — це диктаторський уряд російської комуністичної партії, згідно її ЦК у Москві.

Ціла ленінська диктаторська система є побудована на беззаконності з головною метою, щоб усякою ціною втримати державну владу в руках верхівки російської комуністичної партії — під плащиком т. зв. диктатури пролетаріату. Поняття «диктатури пролетаріату» описав Ленін так:

«Диктатура пролетаріату — це влада побудована на силі, що не вяжеться ніякими законами». (Читай твори Леніна російською мовою, том 28, Москва 1950, стор. 211).

Людські втрати українського народу в т. зв. ССРСР

Ми навели приклад України, бо тут найяскравіше виявлена національна політика Москви також і супроти всіх інших народів.

Відповідь на питання: скільки український народ зазнав втрат своєї національної субстанції під пануванням диктаторської КП до часу останнього перепису людности в 1959 р., знаходимо в урядових переписах людности ССРСР і в наших обчисленнях за допомогою порівняльної методи.

При тому ми послуговувалися такою советською статистичною літературою: публікацією Центрального Статистичного Управління при Раді Міністрів ССРСР — Народного Господарства ССРСР, як також статистичними даними Української ССР про результати переписів людности. Ми використали також деякі дані з книжки со-

ветського науковця В. Наулка під назвою: «Етнічний склад людности Української ССР», виданої в 1965 р. Академією Наук Укр. ССР в Києві, як також інші інформації з советської преси.

Під большевицькою владою були в Україні до 1959 року проведені 4 незаперечливі переписи людности: перший перепис, неповний, був у 1920 р., другий 1926 р., третій 1939 р., а четвертий 1959 р. Ці переписи виявили жахливі наслідки плянового народовбивства московських агресорів в Україні.

Від перших нападів російських большевиків на Україну їх політика була скерована на фізичне знищення українців. Наприклад, вже по першому здобутті міста Києва російською армією під командою Муравйова продовж кількох днів знайдено в місті понад 5 тисяч розстріляних українців.

Перший голод в Україні в рр. 1921 і 1922, що повстав у наслідок посухи і безоглядного грабунку хліба большевицькими агресорами, знищив коло півтора мільйона людей, а разом з жертвами військової агресії досяг щонайменше двох мільйонів українців.

Треба знати, що природний річний приріст людности України в нормальних часах був одним з найвищих в Європі, загально вищий ніж природний приріст росіян. Також за советською урядовою статистикою становив природний приріст людности в Українській ССР в році 1925 — 2,35%, в році 1926 — 2,40%, в році 1927 — 2,25%, в році 1928 — 2,15%. — А вже й тоді не були це нормальні часи, бо людність України мусіла жити під кровавим терором большевицької КП. Від 1929 р. почав природний річний приріст людности України щораз зменшуватися, аж від 1932 р. до 1955 р. не був більше публікований в Українській ССР. Це сталося тому, що від 1929 р. значно збільшився московський большевицький терор і вже від 1930 р. почалося брутальне нищення українського народу шляхом: а) виселювання з України в рр. 1929—1932 двох до трьох мі-

лійонів українських селян в далекі східні області СРСР і шляхом б) штучно організованого в Україні голоду російською КП через зміцнення поголовної реквізиції збіжжя і всіх інших хлібних запасів України в роках 1930 до 1932, так, що вже весною 1932, почало сільське населення в Україні голодувати. Але страшна голодова катастрофа наступила в році 1933, поки прийшли нові жнива. — Лише невеличка кількість сільських комуністів і службовців, для яких організовано додаткове харчування, не зазнали голоду.

Ці голодові заходи Москва організувала з метою: а) щоб через зміцнений терор прискіпити колективізацію господарства в Україні і б) щоб через масове народобивство в Україні послабити змагання українців за їх політичну незалежність від Московщини.

За дослідями проф. Д. Соловея під назвою: «Голод у системі колоніального панування ЦК КПСРС в Україні» обчислено 6,6 мільйонів українців, що в роках 1932 і 1933 загинули від голоду.

Сумаричні втрати життя українського народу під російською советською окупацією України від грудня 1917 р. до останнього советського перепису людности в Українській ССР в дні 15 січня 1959 р. автор цих рядків вираховував у згаданій вже публікації: «*Die Nationalitätenpolitik der russischen kommunistischen Partei*» у висоті кругло: 19 мільйонів українців, що впали жертвою жорстокого народобивства, холодно організованого і проведеного російською КП.

Володарі Кремлю в своїй жорстокості далеко перевершили свого колишнього союзника Адольфа Гітлера!

**
*

Написав я також популярно-наукову працю на тему «Про суспільну мораль», що вийшла другим виданням у Мюнхені 1974 р., накладом Нестора Білого, з такими розділами: I. Людина — суспільна істота! II. Мої особисті надбання — це прибуток з капіталу моїх предків;

III. Моя батьківщина — Україна; IV. Патріотизм — не ласка, а обов'язок; Батьки й діти; V. Національний солідаризм.

**
*

Також у Мюнхені вийшов мій poradник, друге видання, для руханково-спортової організації — Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» під заголовком: «*Ми Каменярі*» на 47 стор. друку. — Сподіюся, що цей poradник стане ще колись актуальним.

Не згадую тут моїх чисельних журналістичних виступів в українській пресі.

**
*

В моїй громадсько-політичній діяльності прийшлося мені зазнати багато гарних творчих моментів, як рівнож і пережити чимало різних прикрощів, як про це свідчать даліші мої спогади.

**
*

В кінці цього першого розділу моїх спогадів вважаю за доцільне згадати про вельми заслуженого жидівського й українського політичного діяча — Арнольда Марголіна, що особливо відзначався в роках 1917—21, займаючи відповідальні становища в Українській Народній Республіці, а це члена Найвищого Суду УНР, заступника міністра закордонних справ, члена української делегації на мирну конференцію в Парижі і голови української дипломатичної місії в Лондоні.

Арнольд Марголін видав вже на еміграції між іншими своїми публікаціями свою цінну книжку російською мовою «*Украина и политика Антанти*», яка вийшла в Берліні 1921 р.

В 1977 р. донька покійного пані Любов Марголіна Гансен видала цю книжку за допомогою УВАН у Ва-

шингтоні в перекладі на англійську мову, сторінок 261.

Справді ця книжка вийшла дуже малим накладом, бо всього 500 примірників, але віримо, що українське громадянство подбає про видання її в значно більшому тиражі і розповсюднить її якнайширше, щоб зламати ворожу пропаганду проти українського народу, якому російські імперіялісти пришивають антисемітизм.

В книзі А. Марголіна подані такі свідчення: Уряд УНР дав жидівській меншості в Україні повну автономію, якої жида не мали в жодній іншій державі, включно з найбільш демократичними. Жида мали повну свободу культурного розвитку, мали своїх представників в Центральній Раді і свого міністра в уряді УНР. — Жидівські погроми, які мали місце в Україні до революції, були організовані царським урядом і за них відповідав він, а не український народ. Підчас революції мали місце погроми лише на територіях, неконтрольованих урядом УНР, зайнятих денікінцями, чи большевиками. — Автор наводить низку документів про те, що уряд УНР осуджував погроми, запобігав їм, допомагав жертвам погромів, провадив дослідження і карав винуватців.

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ІСААКА МАЗЕПИ

1952 року відійшов у вічність сл. п. Ісаак Мазепа, один зпоміж найвизначніших сучасних постатей новітньої історії України.

Ісаак Мазепа народився 16 серпня 1884 р. в Чернігівщині, а помер 18 березня 1952 р. на еміграції в місті Авґсбург, в Німеччині, у 68-му році життя.

Вчився він у духовній семінарії, а опісля закінчив природничий факультет Петербургського університету й став агрономом. Спочатку працював він в Московщині, а вже в часі першої світової війни перенісся знову в Україну, до міста Катеринослава,* де був затрундений в уряді постачання армії, а його дружина працювала в Бактеріологічному інституті.

Ще за студентських часів Мазепа цікавився українським громадсько-політичним життям і був активним членом Української Соціалдемократичної Робітничої Партії. З вибухом російської революції 1917 року Мазепа ввесь пірнув у вир невсипущої праці й боротьби за українське національне відродження.

Авторові цих рядків прийшлося перший раз побачити Ісаака Мазепу літком 1917 року на першій великій культурно-політичній маніфестації українців міста Катеринослава. У великій театральній залі Купець-

* Так названо московською окупаційною владою в честь московської цариці Катерини. В часі революції 1917 р. серед української міської людности стихійно поширилася інша назва цього міста, а саме Січеслав, для зазначення, що воно лежить на землях колишньої славної Січі. — Теперішні московські большевицькі окупанти України перезвали це місто на «Дніпропетровськ», на знак пошани їхнього ватажка — Петровського.

кого Товариства виступив Ісаак Мазепа із знаменною доповіддю з критикою царсько-російського гніту українського народу та проголосив нові революційні політичні й соціальні домагання України. У цій великій українській імпрезі були ще інші виступи, в тому числі й молодого українського покоління, серед якого мав і я нагоду промовляти від української студіюючої молоді.

Як усі міста України, а особливо такий великий промисловий осередок як зросійщене місто Катеринослав, були заселені переважно неукраїнською людністю, чужою й здебільшого ворожою до українського національного відродження.

В серпні 1917 р. відбулися в тодішньому Катеринославі перший раз вільні вибори до міської Ради (Думи). На 113 членів Ради вибрано всього 9 українців, в тому числі й Мазепу. Українці взялися з великим запалом до праці на всіх ділянках життя. В першу чергу почали розбудовувати своє українське шкільництво й свої освітні установи, українську незалежну пресу та українську кооперацію.

В Києві прийшло до утворення уряду Української Народної Республіки. Україна невпинно прямувала до повної самостійности своєї державности і вже 22 січня 1918 р. була проголошена державна самостійність України.

Але вже в грудні 1917 р. російський уряд Леніна оголосив війну Українській Народній Республіці. На Україну насунули озброєні банди російських большевиків.

Серед такої воєнної атмосфери тодішній Катеринослав готовився до виборів до Українських Установчих Зборів, що мали остаточно вирішити питання державности України. Ці вибори були призначені на 9 січня 1918 р. Але вони не могли відбутися, бо якраз у тому часі наступала на місто Катеринослав російська червона армія під командою Єгорова і 10 січня захопила його. Та не надовго. Бо вже на початку квітня 1918 р. загони

українського Вільного Козацтва під командою Гаврила Горобця звільнили місто від московських большевицьких наїздників.

Здавалося, що вже прийшов час мирного будівництва українського державного життя. Та не так сталося. Бо вже 29 квітня 1918 р. стався в Україні гетьманський переворот. Вище командування німецького війська, що прийшло в Україну, як нібито її союзник, у змові з російськими реакційними колами, поставило в Україні владу гетьмана Скоропадського на місці республіканського уряду Української Центральної Ради. Уряд Скоропадського почав в Україні зразу організувати кадри російської армії з самих росіян, з метою остаточної ліквідації української державности.

За відносно короткий час панування під покровом гетьмана Скоропадського російської білогвардійщини масово тероризовано українських селян та переслідуювано активних українських діячів. Між ними арештовано навіть Ісаака Мазепу. — Панування в Україні реакційної влади Скоропадського причинилося до значного послаблення наступальної сили українського національно-політичного руху.

Та вже на сьомому місяці свого «гетьманування» Скоропадський проголосив своєю окремою «Грамотою» з 14 листопада 1918 р. злуку України з «Великою Росією», тобто повну ліквідацію української державности.

На цю провокацію зразу ж на другий день, бо вже 15 листопада, новий український революційний уряд Директорії України проголосив відновлення Української Народної Республіки та звернувся до українського народу з закликом до боротьби проти зрадливого гетьмана.

На заклик Ісаака Мазепи та його співробітників до Катеринослава прибули два бойові старшини: В. Савченко і Гулий-Гуленко, які зразу підняли повстання проти війська гетьмана, тобто проти російських царсь-

ких білогвардійців і німців, та повели ще наступ проти червоної армії і банд Махна.

25 грудня 1918 р. українські військові сили з боєм вигнали ворожу армію на лівий берег Дніпра. Але не надовго, бо вже в кінці грудня українське військо під новим натиском російських і махнівських банд було змушене залишити Катеринослав. — Та й після того загін Січових Стрільців під командою отамана Самокиша знову ж очистив Катеринослав від ворожих напасників.

В ті бурхливі часи Катеринослав зміняв владу багато разів!

Ісаак Мазепа глибоко переживав ці зміни. Але це збагатило його життєвий, політичний досвід в оцінці загарбницької політики супроти України всіх російських політичних напрямків, починаючи від московських монархістів, чи й навіть демократів, і кінчаючи на російських комуністах під проводом Леніна! Зокрема Мазепа вважав Леніна за найбільшого облудника й політичного обманця, що фактично в своїй національній політиці перевершив усіх російських реакціонерів-імперіялістів. — Та цей свій російський імперіялізм Ленін закривав під оманною маскою нібито найбільш поступових гасел свободи й народовластя, яких фактично й не думав дотримуватися. Ленінські оманні гасла т. зв. радянської влади Ісаак Мазепа відкинув згори, як очевидне політичне шахрайство скритого московського імперіяліста!

Але в тому часі ленінська пропаганда в Україні встигла збаламутити чимало українських патріотів серед українських передових людей, що повірили гаслам т. зв. радянської влади в Україні, в надії, що це охоронить український народ від збройної боротьби з большевицькою Росією.

На початку січня 1919 р. в Катеринославі відбулися українські робітничі і селянські з'їзди, на яких обрано делегатів до Всеукраїнського Трудового Конгресу в Києві, — між ними Ісаака Мазепу.

На 9 січня 1919 р. був призначений 6-й з'їзд Української Соціалдемократичної Робітничої Партії (УСДРП) в Києві. На окремих зборах членів УСДРП Катеринославщини обрано між іншими делегатами І. Мазепу. З початком січня 1919 р. виїхала делегація Катеринославщини до Києва.

Як на з'їзді УСДРП, так і на Всеукраїнському Трудовому Конгресі в Києві прийшло до гострої дискусії між прихильниками т. зв. радянської влади та її рішучими супротивниками. Катеринославська «запорожська група» на чолі з Ісааком Мазепою зуміла переконати переважаючу більшість делегатів як УСДРП, так і всього Трудового Конгресу, висловитися за демократичним принципом влади, рішучо відкинувши підступні ленінські гасла т. зв. радянської орієнтації.

Ісаак Мазепа

в центрі української державної політики

І. Мазепа не мав уже змоги вернутися назад до свого Катеринослава, де залишилася його родина. Вже на початку лютого 1919 р. почалася евакуація Києва під натиском російського большевицького війська. Уряд перенісся з Києва до Рівного. Наступила зміна уряду, з якого вийшли соціялісти. Але вже 9 квітня вони перебрали провід в уряді, на чолі якого став Борис Мартос. Міністерство внутрішніх справ перебрав Ісаак Мазепа. Він зразу побачив велику нестачу вишколених українських кадрів для державної праці.

29 квітня 1919 р. отаман Оскілко зробив «державний переворот», в якому арештовано членів уряду, в тому числі й Мазепу. Але ця отаманська авантюра закінчилася ганебною втечею Оскілка до поляків.

З Рівного уряд Мартоса перенісся до Каменця Подільського, що в літі 1919 р. став тимчасовою столицею Соборної України, бо до нього перейшов також уряд

Західної України під проводом Петрушевича, після переходу Галицької Армії за Збруч. На превеликий жаль, не прийшло до узгодження спільної політики обох урядів.

Від 29 серпня 1919 р. Мазепа став головою уряду УНР. 31 серпня 1919 р. російське большевицьке військо відступило з Києва, а на його місце прийшла російська Добровольча Армія.

Дня 6 листопада 1919 р. команда Галицької Армії заключила перемир'я з російською Добровольчою Армією, тобто відмовилася від дальшої спільної боротьби з армією УНР проти московських наїздників на Україну.

Почався дальший відступ армії УНР. Уряд Мазепи перенісся до Старокопачин, а опісля до Любаря. В Чорткові відбулася 4 грудня 1919 р. спільна нарада уряду з командуванням армії УНР, а це: Симона Петлюри, Омеляновича-Павленка, Василя і Юрка Тютюнників, Андрія Долуда, полк. Коновальця і полк. Мельника та інших. На тій нараді вирішено продовжувати дальшу збройну боротьбу в формі партизанки в запіллі ворожих російських армій. Але команданти Січових Стрільців полк. Коновалець і Андрій Мельник відмовилися від дальшого продовжування збройної боротьби, заявивши, що вважають її за недоцільну, тому рішили розпустити формацію Січових Стрільців. Таким чином без них розпочався славний Зимовий Похід Української Армії УНР під проводом досвідчених боєвих старшин.

З Чорткові Мазепа виїхав до Вінниці, де ще зустрілися представники обох українських армій Галичини й УНР. 24 грудня 1919 р. був підписаний договір між цими представниками про злуку обох армій під проводом одного уряду УНР. Але цей гарний плян упав, бо в міжчасі Українська Галицька Армія визнала над собою большевицьку владу і перейшла під команду російської Червоної Армії...

Зимовий Похід Армії УНР, що тривав від грудня 1919 р. до травня 1920 р., наніс великих втрат російським наїзdnикам — червоній армії і білогвардійцям, які обсадили були середні й східні області України. Армія Зимового Походу підтримала своїми вдалими операціями загальний спротив українського народу та його масовий повстанський рух проти московських окупантів. — Але в умовах постійного оточення ворожими збройними силами цей героїчний чин Зимового Походу, без забезпеченого спокійного запілля, хочби для лікування поранених і хворих вояків, мусів в кінці шукати виходу з ворожого перстеня. Тому Армія УНР почала свій відступ на захід. Уряд УНР під проводом Мазепи перебував також у запіллі ворога, здебільша окремо від військового верховного командування, але з яким підтримував постійний зв'язок.

22 квітня 1920 р. був підписаний Варшавський договір між Польщею й Україною. Симон Петлюра погодився на нього в надії, що може пощастить відновити українську регулярну армію для дальшої збройної боротьби проти московських загарбників. Але уряд Мазепи поставився з великим недовірям до того договору. На знак протесту Мазепа зрікся головства уряду. На місці Мазепи головою уряду став Вячеслав Прокопович.

Недовіря уряду Мазепи до політики польського уряду знайшло й пізніше своє потвердження в Ризькому мирному договорі польського уряду з Росією з 18 березня 1921 р., з цілковитим знехтуванням інтересів України.

Ісаак Мазепа — на еміграції

В травні 1921 р. Мазепа виїхав на Захід. У літі 1921 пощастило й родині І. Мазепи — жінці з двома дітьми — відістатися з Катеринослава. Від травня 1923 р. Мазепа оселився із своєю родиною в Празі. Його дружина д-р Наталія дістала працю в пражському Бактеріоло-

гічному Інституті і зпочатку могла втримувати цілу свою родину. Від 1925 р. Мазепа працював у Господарській Академії в Подебрадах як бібліотекар, а пізніше як професор, викладач ботаніки.

На еміграції Мазепа розвинув невсипущу діяльність на міжнародному форумі. Наприклад, у 1922 р. вийшла у Львові його книжка під заг. «Большевизм і російська окупація України». Він брав участь у всіх важливіших міжнародних соціалістичних конференціях, напр., в травні 1923 р. у Гамбурзі, 1926 р. в Марсеї, де була винесена ухвала Соціалістичного Інтернаціоналу з домаганням забрати російське окупаційне військо з України, Вірменії і Грузії, далі в Брюсселі 1928 р., а в Парижі 1933 р. був винесений протест проти організованого Москвою штучного голоду в Україні.

В жовтні 1927 р. Мазепа виступав разом з іншими українськими свідками в судовому процесі проти вбивника С. Петлюри — Шварцбарта.

В справі українсько-жидівських взаємин в Україні Мазепа видав у Празі 1929 р. публікацію під заг. «Трагедія двох народів».

У зв'язку з московсько-большевицьким судовим процесом СВУ (Спілки Визволення України) в Харкові, в якому поставлено на лаві підсудних визначних українських інтелектуалів — Сергія Єфремова, Володимира Чехівського, Осипа Гермайзе, Володимира Дурдуківського та інших, Мазепа був одним з організаторів прилюдного протесту проти московсько-большевицького безправства в Україні.

Велике нещастя стрінуло Ісаака Мазепу підчас бомбового налету на Прагу 14 лютого 1945 р., від якого загинула його дружина Наталія разом з двома її малими внучками, дітьми її доньки Галини Мазепи-Коваль. Ця сумна подія потрясла цілим еством І. Мазепи.

Дальша мандрівка. В квітні 1945 р. до Праги наближалася советська армія. Мазепа переселився до Баварії,

в вересні замешкав у місті Авсбург. Звідтам розпочався новий етап його політичної діяльності.

Ісаак Мазепа, один із засновників Державного Центру Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в екзилі.

В 1947 р. представники українських екзильних партій обрали Ісаака Мазепу головою Підготовчої Комісії для створення Української Національної Ради. Ця Комісія працювала коло 14 місяців, поки змогла виробити статут УНРади та узгіднити цілу конструкцію ДЦ УНР з різними українськими політичними течіями. Мазепа вклав свій багатий політичний досвід і дав живий приклад справжньої консолідації українських політичних сил для добра України

Перша заснована сесія УНРади відбулася в днях від 16 до 20 липня 1948 р., на якій затверджено Президентом УНР діючого тоді Голову Директорії УНР — Андрія Лівницького, обрано головою УНРади Бориса Іваницького і голову Виконавчого Органу — Ісаака Мазепу.

Мазепа здавна був членом Української Соціалдемократичної Партії, але кожную партію, також і свою, він ніколи не вважав самоціллю, але тільки як засіб суспільної організації для боротьби за волю українського народу, за його самостійну українську державу. Він був рішучим супротивником людей вузького, засліпленого партійництва, що за межами своєї партії, своєї політичної групи не бачать світу й не здібні цінити чесних талановитих людей в інших партіях. Мазепа був перш-за все *українським державником*, визнавцем многопартійної системи, але рішучим супротивником вузького, засліпленого партійництва. — В своєму звіті на другій сесії УНРади в червні 1949 р. Мазепа між іншим сказав: Мусимо берегти нашу національну єдність і всіми силами її зміцнювати». «Тому я хочу вірити, що в умовах життя на чужині, в цей момент, коли доля нашого народу має вирішитися на довгі часи, інтереси

загально-національні у всіх нас матимуть перевагу над інтересами груповими».

Поза різними малими публікаціями Ісаака Мазепи вийшли друком ще за його життя такі капітальні його праці з історії української революції рр. 1917—1921.

«Україна в вогні і бурі революції», том I, II і III, та два томи науково-історичного досліджу під заг. «Підстави нашого відродження».

Без цих творів Ісаака Мазепи не може обійтися ніякий серйозний дослідник новітньої історії України!

Авторові цих рядків прийшлося ближче співпрацювати з І. Мазепою, коли керівник Ресорту Фінансів — д-р Л. Макарушка переїхав з Мюнхену на сталий побут до Бонну, а мені, як його заступникові, доручено виконувати обов'язки керівника ресорту фінансів. Моя співпраця з керівником Виконавчого Органу — Мазепою була завжди гармонійна. І я із свого боку старався мого шефа якнайменше турбувати, так, що він нераз мені казав: «при вас я відпочиваю».

**
*

В жовтні 1949 р. Ісаак Мазепа захворів і піддався операції. Після того він далі жертвенно працював, але вже з підірваним здоров'ям. Він жив самотно. Ним найбільше піклувався інж. Ілько Попович. Також часто його відвідував інж. С. Довгаль, один з його ближчих співпрацівників. В січні 1952 р. І. Мазепа вручив листа інж. С. Довгалеви і інж. І. Поповичеві з висловом своєї останньої волі, між іншим, щоб його поховати по церковному обряду, без вінців і промов. Ісаак Мазепа помер в Авгсбурзі 18 березня 1952 р. і там же похований. На його могилі стоїть пам'ятник, запроєктований інж. Василем Дібертом.

В особі Ісаака Мазепи відійшов у вічність великий український політик-державник, щирий, жертвенний український патріот, що любив правду й тільки правду.

Сам він був завжди правдомовний, в житті і в політиці завжди чесний і безсторонній. Це була криштально чесна людина, справжній праведник! Не шукав він ні слави, ні багатства та уникав будь-якої хвальби його особи. Нехай же пам'ять про нього живе вічно!!!

ХОРОНИ БОЖЕ ВІД ТАКИХ «ПРИЯТЕЛІВ»!

Така думка насувається після докладного прочитання саморефлекційної книжки Панаса Феденка під заг. «Ісаак Мазепа», виданої ним у Лондоні 1954 р., по двох роках після смерті І. Мазепи.

Автор справді «хвалить» Ісаака Мазепу, як «борця за волю України», але, коли приглянутися до цілого змісту книжки, то цю «хвалу» Панас Феденко тісно зумовив з своєю власною особою, наче б то надхненником і вчителем цього ж Мазепи. В цій книжці П. Феденка поміщено стільки його самохвальби, що властиво сама титульна назва книжки не відповідає її змістові.

То правда, що П. Феденко співпрацював якийсь час з І. Мазепою. Але яка це була «співпраця»? У Феденка вибухала завжди лють, коли бачив, що він не в силі накинути Мазепі своєї диктаторської волі. Мазепа був надто великою духовою індивідуальністю, далекою від дрібних людських амбіцій та анімозій.

У своїй книжці під заг. «Ісаак Мазепа» П. Феденко вважав за потрібне себе особисто вихвалити, наприклад, що то він навіть «склав вступну промову (експозе) для Мазепи», як новообраного голови Виконного Органу УНРади. — У своїй розповіді про свої дискусії з Мазепою, Феденко показував себе завжди розумнішим від свого співрозмовця (читай стор. 137). — Мало того, П. Феденко вже *по смерті* Ісаака Мазепи «звеличав» себе, що наче б то він сам редагував твори Мазепи, і то ще як? Напр. на сторінці 155 своєї саморефлекційної книжки Феденко пише (цитую): «Деколи я, перечитуючи писання Мазепи, 'не лишав каменя на камені' в його стилі».

— Хто ближче знав літературні здібності І. Мазепи та його знання української мови, той мусить з обуренням заперечити самохвальбу П. Феденка.

П. Феденко був принциповим супротивником соборницької національної політики Ісаака Мазепи в Українській Національній Раді, що прикладав усіх своїх зусиль, щоб притягти до дружньої співпраці всі існуючі українські партії — від соціалістів до ОУН і навіть монархістів. Бо П. Феденко залишився далі заскорузлим партійником і не міг терпіти Мазепи — державника! На тому тлі приходило до гострих конфліктів — дискусій, ба, в кінці навіть майже до повного розриву між Феденком і Мазепою. Аж у кінці листопада 1951 року П. Феденко зовсім виїхав до Англії.

Про ці дуже неприязні взаємини між Мазепою і Феденком свідчать такі вислови Ісаака Мазепи: на згадку, що Панас Феденко залишає Німеччину та виїжджає до Англії, Ісаак Мазепа піднесеним голосом заявив присутнім Миколі Лівницькому й С. Довгалеві:

«Нехай їде!!! — Він мені в печінках сидить!».

ПРО ДРУЗІВ-ОДНОДУМЦІВ

У цих моїх спогадах уважаю за свою моральну повинність згадати бодай коротко про щирих друзів-однодумців і жертвенних ідеалістів — будівничих вільної України, що в борні за ці ідеали відійшли у вічність.

Були це:

1) Проф. Аркадій Животко, визначний український громадсько-політичний діяч, учений-дослідник, педагог і журналіст, помер 12 червня 1948 р. в Ашафенбурзі, в Німеччині. — Зпоміж усіх українців променював він передусім своєю характерністю, працьовитістю, чесністю і скромністю.

Походив з далекої Вороніжчини, для якої ревно працював, щоб вона із своєю українською людністю стала частиною України. Зазнав він вже за студентських часів тюремного переслідування російським режимом.

Аркадій Животко був активним членом — організатором Української Партії Соціалістів-Революціонерів, членом Української Центральної Ради, а потім Українського Трудового Конгресу. Пізніше працював він у Кремянці на Волині в ділянці дошкільної й позашкільної освіти.

На еміграції переселився до Праги, в Чехословаччині. Там поза партійно-політичною діяльністю взявся до наукової праці в рямках Українського Соціологічного Інституту читав лекції в Українському Педагогічному Інституті в Празі, а пізніше став керівником Українського Історичного Кабінету при чеському міністерстві освіти.

В 1945 р. мусів він покинути Чехословаччину з огляду на комуністичну загрозу і переселився до табору

втікачів в Ашафенбурзі, в Німеччині. Там організував курси українознавства і став керівником Архіву УВАН.

З молодих літ до останку свого трудолюбивого життя він невисипущо працював у ділянці української журналістики й публіцистики. З історії української преси й публіцистики та бібліографії він залишив працю, що є великим науковим вкладом і джерелом пізнання цієї важливої галузі української політики й культури. *Вічна Йому Память!*

2) *Остап Павлів-Білозерський*, головний редактор «Громадського Голосу» у Львові, органу Української Соціалістичної Радикальної Партії, визначний громадсько-політичний діяч, талановитий письменник і публіцист — помер передчасно в Скрантоні, ЗДА, 7 жовтня 1955 р.

Ред. Павлів, подібно, як сл. п. Володимир Лисий, брав активну участь в українському соціалістичному русі вже з молодю. Вони обидва належали до тих жертвенних активістів, що по війні відновили діяльність Української Радикальної Партії, скликавши у Львові 1 квітня 1923 р. її перший післявоєнний з'їзд. За активної участі ред. Павлова прийшло в 1926 р. до злиття Української Радикальної Партії з волинською Українською Партією Соціалістів-Революціонерів під новою назвою: Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП), з новою програмою.

Під його вмілим керівництвом Громадський Голос став одним з найкраще редагованих Українських часописів на західних землях України. Перед самою німецько-польською війною ред. Павлів виїхав до ЗДА і там помер.

Я мав честь належати до редакційної колегії цього часопису, що ним керував гол. редактор Павлів. *Вічна Йому Память!*

3) *Олександр Кривовяза* уроджений 1897 р. в містечку Ліско, Сяніцького повіту в Західній Україні.

Учасник українських визвольних змагань у рядах Українських Січових Стрільців і УГА.

Покійний закінчив українську гімназію в Перемишлі. Коли закінчилися наші збройні змагання, він студіював машино-будівельну інженерію в Чехах, виявляючи надзвичайні здібності у вищій математиці й механіці.

Повернувшись до Галичини, під польську окупацію, інж. Кривовяза працював у різних ділянках української кооперації і допомагав усіма силами розвитку української самобутньої промисловости.

Олекса Кривовяза був людиною наскрізь чесною, скромною, справедливою й добродушною. На кожному кроці промінювала від нього щирість і ніжна людяність. Він був дуже вразливий на всяку людську несправедливість. Зокрема його вражала до глибини душі жорстока поведінка гітлерівців супроти ненімецької людности, в тому числі супроти жидів, яких гітлерівські садисти в своїй расистській звироднілості вирішили фізично знищити.

Щоб рятувати нещасних жидів, він заснував у Самборі, Львівської області, українську будівельну кооперативу, до якої прийняв до праці 50 жидів — на всіх 135 робітників. Жиди офіційно перед гітлерівською владою були вписані як «арійці». Він ризикував цим своїм життям, на випадок, коли б хтось із місцевої людности доніс про це гітлерівцям. — В 1946 р. жидівська організація «Джойнт» висловила інж. Кривовязі окрему подяку.

Цікаво, що коли на зміну німецьких окупантів прийшли советські «визволителі», то вони зараз арештували інж. Кривовязу, і щойно пізніше пощастило йому вирватися з советської тюрми і втекти на Захід. До ЗДА дістався щойно 1957 р. Помер в Пасейку, Н. Джерзі, 6 жовтня 1964 р. — *Вічна Йому Пам'ять!*

4) Д-р Володимир Лисий помер 26 грудня 1966 р. в Дітройті, на 73 році свого трудового життя.

Це колишній заступник голови ЦК УСРП (в рр. 1929—39), колишній референт Державного Секретаріату Внутрішніх Справ ЗоУНР у Станиславові (1919 р.), учасник українських визвольних змагань, старшина армії УНР, один з провідних громадсько-політичних діячів Тернопільщини, УСП, філії «Просвіти», Т-ва «Камелярі», основник і директор Подільського Банку, автор наукових правничих розвідок і талановитий публіцист.

На еміграції член-основник Української Вільної Громади в Америці, член її Головної Управи та член Редакційної Колегії, а потім головний редактор журналу «Вільна Україна». *Вічна Йому Пам'ять!*

5) Андрій Гривнак — жертвенний громадсько-політичний діяч, талановитий промовець, партійно-політичний організатор Рогатинщини, колишній член Головної Управи УСП, а в 1930 р. посол до польського сойму у Варшаві.

9 листопада 1939 р. Гривнака московські окупанти арештували й посадили в тюрму у Рогатині, а потім вивезли до СРСР і засудили на 5 років примусових робіт у Сибірі. — На 5-му році тюремного заслання він з розпуки зголосився «добровольцем» до армії «бити гітлерівців-фашистів» і таким чином звільнився із заслання. Але йому не довелося «бити фашистів», бо з армії його із-за слабого серця звільнили. Польська частина советської армії вивезла його до західної Польщі. В 1945 р. А. Гривнака здемобілізовано і приділено йому понімецьке господарство в Щецінку 1963 р. Він здав землю державі і залишив собі тільки будинки з городом. За це одержав 425 п. зл. місячної пенсії.

Але йому було неможливо принайменше відвідати залишену родину в Рогатинщині.

В своєму листі з 8 листопада 1965 р. до автора цих рядків А. Гривнак писав між іншим таке:

«Розлучили мене з моєю родиною, коли арештували в 1939 р. «Мою жінку в 1940-му році вивезли до Казахстану. Вона вернулася додому щойно в 1945 р. Коли

в 1957 р. перший раз приїхала до мене моя донька і почала розповідати про страшні переживання всієї родини, я плакав цілу ніч, як мала дитина».

13 лютого 1969 р. Андрій Гривнак помер у чужому Щецінку і там же похований. *Вічна Йому Пам'ять!*

6) *Іван Мури́н*, уроджений 23 липня 1894 р. в Західній Україні, помер 4 січня 1971 р., залишивши в смутку дружину Любу Мури́н, відому діячку в українському жіночому русі.

Скінчив українську приватну гімназію в Рогатині. В 1914 р. вступив добровольцем до Українських Січових Стрільців, брав участь в українських визвольних змаганнях та був ранений.

Після програної війни став студентом українського таємного університету у Львові та брав активну участь у праці українського студентства. Після студій Іван Мури́н повернувся у свою рідну Рогатинщину та з запалом узявся до праці в освітньому й політичному житті свого повіту.

Після заборони польською владою незалежних українських пожарничо-руханкових товариств «Луг» Іван Мури́н став співтворцем нової організації української молоді під назвою «Союзу Української Поступової Молоді ім. М. Драгоманова» «Каменярі», що з часом стала масовою організацією в Рогатинщині. Щойно нова московсько-большевицька окупація 1939 р. припинила цей могутній рух.

Крім праці в «Каменярах» Іван Мури́н займав провідні становища в «Просвіті» та був жертвенним діячем Української Соціалістично-Радикальної Партії. Вся Рогатинщина знала й шанувала його, як свого щирого провідника.

Іванові Мури́нові приходилося часто зазнавати свавільних поліцейських арештувань польською владою. Так підчас т. зв. «пацифікації» українських західніх земель 1930 р. польською кіннотою його побили, арештували

й вивезли на дальші знущання до польської тюрми в Станиславові.

Німецько-гітлерівські окупанти України арештували Івана Мурина й змусили його продовж 8 місяців важко працювати для воєнних укріплень. В кінці завезли його до табору в Штрасгофі з призначенням до газової комори. Аж його дружині Любі випадково пощастило врятувати від неминучої смерти.

По довгих поневір'яннях у Німеччині він зміг виїхати в 1948 р. з дружиною до ЗДА, до міста Рочестеру, де знову став одним з основників «Української Вільної Громади» і її журналу «Вільна Україна» в Америці.
Вічна Йому Память!

7) Д-р Гілярій Лев Харак помер дня 2 березня 1971 року в Австрії на 74 році свого життя. Скінчив був українську гімназію у Львові, студіював у Празі і закінчив правничі студії. Був четарем УГА. За студентських часів був у проводі Української Академічної Громади, а пізніше — секретарем Чесько-Українського Допомогового Комітету.

Працював як суддя, а потім як адвокат на Словаччині і Закарпатті.

В році 1938 президент о. Волошин покликав д-ра Харак до праці в Президії правління Карпатської України.

Після короткого побуту в Празі і на Словаччині перенісся до Відня, де в 1945 р. став керівником соціально-політичного відділу Палати Праці, заступаючи цю австрійську установу на різних міжнародних конгресах Європи.

Д-р Г. Л. Харак працював одночасно для української громади. Був головою Ради Української Медично-Санітарної Служби в Австрії, що допомагала потребуючим українцям. З його ініціативи постав Союз Українців Австрії. Був активним членом в інших українських організаціях, зокрема визначним членом Української Соціалістичної Партії, що входила до Української На-

ціональної Ради. Залишив у смутку свою дружину й родину. *Вічна Йому Пам'ять!*

8) Д-р Микола Галій відійшов у вічність 2 жовтня 1971 р. на 79 році свого життя.

Ще учнем 6-ої чи 7-ої класи гімназії в Бережанах виступав з великим успіхом у ролі султана в опері Гулак-Артемовського. Мав чудовий баритоновий голос і з природи мистецьку вдачу.

Був старшиною австрійської армії. Після заключення миру в Бересті 9 лютого 1918 р. з Українською Народною Республікою відійшов з частинами австрійської армії на Україну в район Миколаєва над Чорним морем. — Коли Австрія розпалася, вернув при кінці листопада 1918 р. з Наддніпрянщини до створеної 1-го листопада 1918 р. Західно-української Народної Республіки і став в повітовім місті Підгайцях військовим комендантом та там організував українські військові частини для фронту під Львовом.

Поручник М. Галій пройшов у складі української армії всі етапи збройної боротьби за Україну.

Після війни студював у Празі філософію і одержав свідоцтво д-ра філософії. Писав про страхіття диктатури російських большевиків. Написав і видав книжку під гаслом «Геть маску!».

Пережив трагедію Карпатської України. — З ЧСР переселився до Німеччини — до табору втікачів в Ашафенбурзі. — Після того переселився до ЗДА, де й помер. — Докладніше про його життєпис можна прочитати в журналі «Вільна Україна», збірник ч. 65—66 за роки 1971—1972, стор. 92—96. *Вічна Йому Пам'ять!*

9) Инж. Спиридон Довгаль, уроджений в 1896 р. в селі Носівці на Чернигівщині, помер у Мюнхені 15 жовтня 1975 р.

В 1917—18 роках С. Довгаль, як старшина Армії УНР, командував славним Студентським Куренем у часі боїв за Київ. У дальшій боротьбі в рядах Залізної 3-ої Дивізії генерала Олександра Удовиченка курінь сотни-

ка Спиридона Довгалья особливо відзначився в часі боїв літом 1919 р. під Вапняркою. — В Першому Зимовому Поході генерала Омеляновича-Павленка сотник Довгаль був важко ранений і одержав ступінь полковника.

На еміграції в Чехословаччині студіював економію в Господарській Академії в Подєбрадах і закінчив її з дипломом інженера. — Як інженер-економіст він працював в Українській Господарській Академії в ЧСР, а від 1946 р. був доцентом УТГІ в Німеччині.

С. Довгаль був також одним з визначних журналістів на еміграції: в рр. 1925—29. — співредактор «Нової України», 1932—38 — редактор «Впереду» в Ужгороді, 1938—39 — редактор «Нової Свободи» в Ужгороді і Хусті, 1942—45 рр. — редактор «Дозвілля» в Німеччині, 1945—46 рр. редактор «Слова» в Регенсбурзі, в 50-их роках — редактор англomовного журналу «Проблеми» в Мюнхені.

Інж. Довгаль був здавна членом Української Партії Соціалістів-Революціонерів, яка ще до революції 1917 року закликала українські народні маси до боротьби проти московського царату — за самостійну українську державу.. Після 2-ої світової війни українські партії соціалістів-революціонерів та соціал-демократів і радикалів об'єдналися в одну Українську Соціалістичну Партію (УСП).

Інж. Довгаль був одним із співтворців української політичної консолідації в 1948 р., що закінчилася прийняттям Тимчасового Закону про реорганізацію Українського Державного Центру закордоном. Був членом Виконавчого Органу УНРади (Української Національної Ради), а від сьомої сесії УНРади був її головою аж до дня його смерті. *Вічна Йому Пам'ять!*

10) *Михайло Вахнюк*, уроджений 29 листопада 1888 року в Русові, Західній Україні, помер 25 січня 1976 у Варшаві — на 88 році свого трудлюбного життя.

М. Вахнюк родом з Гуцульщини, з професії учитель, зачав свою працю учителя в Косівському повіті 1907 р.

Він уже з молоду був активним провідним членом Української Соціалістично-Радикальної Партії, якого пізніше обрало українське населення своїм послом до польського сойму у Варшаві в 1930 р.

За Австрії був М. Вахнюк хорунжим в австрійській армії, за революції опісля старшиною Української Галицької Армії та активним учасником українських визвольних змагань в рр. 1917—20.

Був він знаменитим промовцем. Бувало за польської окупаційної влади в Західній Україні йому приходилося виступати, як соймовому послові, з прилюдними промовами на різних вічах, звичайно під пильним доглядом польської поліції. До маси зібраних гуцулів він промовляв звичайно гуцульським діалектом, що його не розуміла польська поліція. В його промовах було стільки революційно-насмішкуватого змісту на адресу польської окупаційної влади, що зібрані слухачі реготалися, а поліція мовчала, бо не знала, чому люди сміються.

Польська адміністрація його ненавиділа і, де тільки могла, старалася йому дошкулити.

Найперше польська шкільна влада самовільно перенесла учителів Вахнюків з земель, заселених більшістю української людности, на польські терени, і приділила їх до різних польських шкіл. У березні 1930 р. М. Вахнюк був перенесений до Лешна коло Варшави, де вчителював до часу соймових виборів, коли 16 листопада 1930 р. був обраний послом до польського сойму від Українсько-Соціалістичної Партії. Від 1935 р. вернув до Лешна і вчителював до вересня 1939 р., — до початку польсько-німецької війни.

Дружина Вахнюка була від 1935 р. вже пенсійована і переселилася з дітьми до Перемишля. Щойно в 1939 р. повернувся її чоловік до неї. Прийшлося їм пережити дуже важкі часи. В 1945 р. повстала т. зв. Польська Людова. Тоді почалося дике нищення української культури і насильне виселювання української людности з її прадідних посілостей на польські західні землі.

З тяжкою бідом родина Вахнюків дісталася знову до Лешна. Тут М. Вахнюк дістав дуже складну працю в цукровому промислі.

В 1948 р. вся родина Вахнюків замешкала у Варшаві. Ось тут прийшлося М. Вахнюкові зазнати страшних переживань. Міністерство Внутрішньої Безпеки слідкувало за кожним кроком М. Вахнюка. Жадало від нього різні політичні послуги, на що завжди одержувало відмовну відповідь. На день 10 лютого 1951 р. переслало йому візвання нібито на свідка. Пішов і повернувся до дому щойно через 2 роки. Посадили його в тюрму, де зазнав страшних мук. Один рік сидів сам в одній келії, а другий рік сидів з іншими в т. зв. «Павільоні 10». Через два роки не дозволено ні на одне побачення з родиною! В тій вязниці керівними наглядачами були російські енкаведисти. Переслухали коло 300 свідків. М. Вахнюк тяжко терпів під довготривалим страшним терором, але не заломився.

В листі до автора цих рядків з грудня 1973 р. М. Вахнюк писав, що готує спогади про своє життя, як також спогади про свого приятеля — письменника Василя Стефаника, а також про його підготовку до видання гуцульського словника, мовляв, має вже готові кілька тисяч слів гуцульського говору. — На жаль, смерть не дала йому докінчити цього пляну.

Покійний залишив у глибокому смутку свою стареньку дружину Олену, доньку Любомиру, д-ра медицини, і наймолодшого сина Володимира. *Вічна Йому Пам'ять!*

11) *Іванна Блажкевич* з Денисова, Тернопільського повіту, уроджена в 1886 р., учителька, галицька кооперативна діячка, журналістка й письменниця, відзначалася невсипущою громадсько-політичною активністю. Була одною з провідних діячок в культурно-політичному житті Тернопільщини й активним членом в рядах Української Соціалістично-Радикальної Партії. Помер-

ла в 1976 р., в 90 році свого трудолюбивого творчого життя. *Вічна Їй Память!*

12) *Антін Чернецький*, український громадсько-політичний діяч, уроджений 8 квітня 1887 р. в Бережанах, в Західній Україні, помер 15 лютого 1963 р. у Швейцарії.

Це давній український громадсько-політичний діяч, соціяліст, профспілковий активіст і талановитий журналіст. Від половини 1917 р. інвалід з ампутованою правою ногою. Від 1950 р. активний член з'єднаної Української Соціалістичної Партії і УНРади. — Від 1951 р. Антін Чернецький переселився до Швейцарії, де був далі активний в українському громадсько-політичному житті. Залишив по собі книжку *«Спомини з мого життя»*, що вийшла друком у 1964 р. *Вічна Йому Память!*

ПОВІДОМЛЕННЯ

Жовтень 1969 р.

Центральний Комітет Української Соціалістичної Партії (ЦК УСП) змушений нарешті публічно зареагувати на безупинні провокації п. Панаса Феденка, що їх він розпочав після 6-ої сесії УНРади в 1967 року.

Досі ми стримувалися виносити назовні внутрішні непорозуміння в УСП в надії, що схильний до сварок Панас Феденко нарешті сам схаменеться і перестане продовжувати руїнницьку колотнечу серед української еміграції. На жаль, так не сталося. — ось його деструктивні вчинки:

1) Після 6-ої сесії УНРади п. П. Феденко подав 20 липня 1967 р. до Президії УНРади свою самовільну заяву від імени УСП, за своїм власним підписом і за згодою, як це пізніше виявилось, ще одного члена ЦК УСП, а це свого сина Богдана Феденка, про вихід УСП з УНРади. Це він учинив без відома й проти волі решти шістьох членів ЦК УСП. Бо як на 6-ій сесії УНРади, так і після сесії ні фракція УСП в УНРаді, ні ЦК УСП не ухвалювали ніякої постанови про будь-який вихід УСП з УНРади!

Фракція УСП на сесії УНРади запротестувала тільки проти прийняття ОУНз у члени УНРади більшістю фракцій, демонстративно вийшовши з кінцевого засідання 6-ої сесії УНРади, що, звичайно, практикується у всіх демократичних парламентах. Але й тоді не було мови про будь-який вихід УСП з УНРади.

Пан П. Феденко подав свою свавільну заяву про вихід УСП з УНРади з особистої помсти, що його канди-

датура на президента УНР в екзилі була відкинена великою більшістю членів УНРади.

На вимогу членів ЦК УСП, щоб п. П. Феденко відкликав свою свавільну заяву про вихід УСП з УНРади, він відповів другим свавільним прилюдним проголошенням... про позбавлення членських прав в УСП своїх супротивників, а це: Степана Ріпецького — першого заступника голови ЦК УСП, С. Довгала — головного секретаря і скарбника ЦК УСП та І. Лучишина — референта організаційних справ, — не питаючи думки решти 6-ох членів ЦК УСП. Єдиний його син Богдан підтримав диктаторське рішення свого батька.

Це грубе порушення статуту партії та елементарних правил демократії змусило ЦК УСП прийняти постанову й повідомити обох панів Панаса і Богдана Феденків листом з 28 жовтня 1967 р. про звільнення їх від усіх займаних ними постів у ЦК УСП.

2) Але й ця постанова ЦК УСП не спинила Феденків від їх дальшої заколотницької акції серед української еміграції. Вони не вагалися піти навіть на шлях примітивної омані українського громадянства, як наприклад:

а) вони випустили й поширили цикльостилевий обіжник про їхню убогу фарсу з т. зв. «Загальною Конференцією УСП в Парижі 25 липня 1968 р.», що її на папері «провела» фамілія Феденків *потаємки* від існуючого легального Центрального Комітету УСП, з грубим порушенням пунктів статуту УСП, зокрема його 32-ої статті, де виразно зазначено, що Загальну Конференцію партії скликає ЦК УСП.

В тому цикльостилевому звідомленні не подано жодного прізвища з учасників конференції, ні одного імени з нібито «обраних» органів їхньої партії. Також підписаний під тим звідомленням їхній «ЦК» *не подав імени ні одного свого члена*. Все закрили від українського громадянства. Чому? Бо весь шум довкола т. зв. «Загальної Конференції» був тільки на папері. Тому й усі

т. зв. «постанови» чи «резолюції» такої «конференції» смішні фантазії, негідні будь-якої уваги!

б) Таке саме значення має й інше цикльостилове звідомлення від імени анонімного «ЦК УСП», надруковане й розіслане з датою 23 червня 1969 року з Мюнхену, з місця замешкання його головного актора — п. Панаса Феденка.

В тому мюнхенському звідомленні подана «інформація» про т. зв. «Крайову Конференцію Української Соціалістичної Партії в Англії (в Лондоні 14 червня 1969 р.)». Але про цю нібито відбуту «Крайову Конференцію УСП в Англії члени УСП, що живуть в Англії, довідалися окружною дорогою щойно в місяці липні, тобто за місяць після «конференції»... А й ЦК УСП взагалі нічого про це не знав. Не повідомлено про скликання т. зв. «Крайової Конференції УСП в Англії, в Лондоні», нікого з найактивніших членів УСП — навіть члена ЦК УСП, що живе в Лондоні.

Обіжник, сфабрикований у Мюнхені, «інформує» про вибір «трьохчленного Комітету Крайової організації УСП в Англії», не подаючи до відома українського громадянства імен його складу. Все анонімово, немов у якоїсь таємної, підпільної організації...

Натомість у тому ж мюнхенському обіжнику надруковано щось немовби привіти «Крайовій Конференції» від кількох осіб аж з-поза океану, що їх іменем обіжник повторює заявлені наклепи Феденків на членів ЦК УСП — С. Ріпецького, С. Довгаля та І. Лучишина за вигадану Феденками т. зв. «коляборацію з братовбивниками з ОУНз».

3) На цей мюнхенський обіжник Феденків з 23 червня 1969 р. з фальшивими інформаціями їхнього уявного «ЦК УСП» про їхню участь у міжнародних соціалістичних конференціях в Істборні (Англія) і про вже згадану т. зв. «Крайову Конференцію УСП в Лондоні» дуже

гостро зареагували члени УСП з Англії своїм окремим проголошенням під назвою «Заява українських соціалістів на терені Великої Британії», за підписами активних членів УСП, а це Нестора Білого, д-ра Омеляна Волинця та члена ЦК УСП Івана Цікала.

Ось головні думки згаданої заяви, в якій стверджено, що:

а) Феденки пустилися на негідний вчинок грубого обдурювання українського громадянства в екзилі, бо, поперше, в Лондоні не було ніякої «Крайової Конференції УСП»;

б) смішна тим самим резолюція цієї видуманої «Крайової Конференції УСП в Англії» з засудженням провідних осіб ЦК УСП;

в) така ж вигадка була й т. зв. «Загальна Конференція УСП в Парижі 25 липня 1968 р.». Тому всі її «ухвали» мають ту саму вартість, що й усі інші фантазії вигаданої Феденками т. зв. «Крайової Конференції УСП в Англії»;

г) «Інформація» Феденків про їхню участь на конференціях Соціалістичного Інтернаціоналу в Істборні в Англії, куди вони впхалися самовільно, використавши свої давніші уповноваження, є наскрізь фантастична. В їхньому мюнхенському обіжнику з 23 червня 1969 р. повно пустої самохвальби і дезінформації українського громадянства, як наприклад, що нібито «українська делегація була запрошена на прийняття до прем'єр-міністра Г. Вільсона... та на інші прийняття»... По правді, Гарольд Вільсон особисто жодного прийняття не влаштовував! — Зрештою, шкода часу й місця на коментування таких феденківських «інформацій»!

г) Члени УСП в Англії одобрюють політику ЦК УСП в УНРаді, згідно з вказівками сл. п. Ісаака Мазепи.

4) Взявши до уваги ці всі безнастанні протисуспільні вчинки панів Панаса і Богдана Феденків, ЦК УСП постановив, на підставі 12-ої статті статуту УСП, т. а)

і т. б), позбавити цих обох заколотників усіх членських прав Української Соціалістичної Партії.

За Центральний Комітет Української Соціалістичної Партії:

За Голову: Степан Рінецький, вр.

Секртар: Свирид Довгаль, вр.

Організаційний референт: Іван Лучишин, вр.

Члени ЦК: Іван Цікало, вр. — Василь Діберт, вр.

Це Повідомлення ЦК УСП з жовтня 1969 р. було опубліковане в журналі «Вільна Україна» ч. 61.

Увага! Український правопис!!!

Для м'яких голосівок: я, є, ї, ю після губних співзвуків: б, в, м, н, наприклад: обява, обект, обїздити, бюст, вязати, візд, м'який, п'явка, педестал, і т. д. не треба ставити апострофів, бо й без них ці м'які голосівки вимовляються окремо.

Розуміється, апострофи ставити в словах, наприклад: з'ясувати, з'їзд і т. п., щоб я, є, ї, ю не могли з ними зливатися.

